

Alkup. Hämeen linnassa

KOPIO

64

Hankkeesta 11.3.10/MN

Hämeenlinnan linnan kasarmin vesi- ja viemäriverkoston
uusiminen maalis-toukokuussa 1967

Rauni Mikkola

Huom.

Rakennusten numerointi eri kuin
nykyään (2010), ks. kartta s. 106.

Valokuvat kateissa.

Uusittaessa linnan kasarmin vesijohto- ja viemäriverkkoa keväällä 1967 oli tarkoituksena samalla valvoa mahdollisesti esiintulevia jäännöksiä Hämeenlinnan vanhastakaupungista, joka alunperin rakennettiin nykyisen kasarmin alueelle.

Katsaus vanhankaupungin historiaan

Lindeqvistin Hämeenlinnan kaupungin historia II:n mukaan hyväksyttiin valtaneuvoskunnan kokouksessa 1638 Pietari Brahen ehdotus perustaa markkinapaikka Hämeen linnan ääreen, ja v. 1639 Brahe allekirjoitti kaupungin perustamiskirjan.¹ Vanhojen karttojen mukaan linna ja kaupunki sijaitsivat saarekkeella, jonka itä- ja koillispuolella oli Vanajavesi, kaakkoispuolella linna ja muissa suunnissa suo. Maasto oli Lindeqvistin mukaan kumpumainen ja jonkin verran ympäristöstään kohoava,² karttojen mukaan alueen luoteispäässä oli mäki, jonka laella sijaitsi kellotapuli (v. 1759 kartan mukaan myös koulu) ja luoteispäässä kirkko. Kaupunkiin johti lännestä Ojoisista päin suon yli silta (Sandbroon). Kaupunki alkoi välittömästi linna-alueen luoteispuolella. Lindeqvistin mukaan v. 1651 kaupungissa oli yksi luode-kaakko-suuntainen katu ja sen molemmin puolin kapeita syviä tontteja, sekä luultavasti kolme poikittaista kujaa ja pääkadun eteläpäässä tori. Lindeqvist sanoo myöhemmin 1700-luvulla poikkikatuja olleen Hülphersin mukaan kuusi.³ Tori sijaitsi suunnilleen nykyisen kasarmin pihan eteläkulmassa.

Eri karttojen mukaan asemakaavat poikkeavat jossain määrin toisistaan. Useimpien mukaan poikkikatuja oli kolme. Schroderuksen nimellä varustetun kartan mukaan pääkadun poikki kulkee viisi poikkikatuja. V. 1762 peräisin olevan Schroderuksen kartasta tehdyn kopion mukaan myös pääkadun molemmin puolin oli yksi sen suuntainen katu (ilmeisesti virhe). Toisaalta eräässä Raberghin (tai Thaberghin) allekirjoittamassa kartassa vuodelta 1777 on pääkadun lisäksi vain yksi lyhyt sen suuntainen katu sekä neljä poikkikatuja.

Kaupunki siirrettiin nykyiselle paikalleen 1700-luvun lopulla.

Uusi asemakaava hyväksyttiin 1778 ja muuttoon ryhdyttiin jo 1777.⁴

1 Lindeqvist, K.O., Kaupungin historia Ruotsin vallan aikana. Hämeenlinnan kaupungin historia, II osa s. 17-20. (1926)

2 Sama s. 28.

3 Sama s. 31.

4 Lindeqvist II s. 508, 515.

rtat
 .1/12-13,
 .1/16-17,
 .2/1-13,
 .2/16 sekä
 2/25

 ta 22.1/13
 ta 22.2/12

 ja 22.2/16

KAIVAUSTYÖ

Yleistä

13.3.-67 alettiin suorittaa vesi- ja viemäriverkon kaivauksia kahdessa eri kohteessa.

puolustusminis-
teriön rakennus-
osaston suunnit-
telupiirustus
9.9.1963

Linja A Alettiin kaivaa lähellä Tampereentietä kasarmirakennusten länsipuolella vanhan likakaivon luona sekä edettiin itään kasarmia kohti. 50 m päässä kaivosta ojan suunta muuttui länsi-itä -suunnasta luoteis-kaakko -suunnaksi, siis jokseenkin samansuuntaiseksi Tampereentien ja rakennusten n:o 2 - 6 kanssa. Tämä selostuksessa A-linjaksi nimitetty kaivanto jatkui rakennuksen n:o 1 länsikulmaan saakka ja kääntyi sen kohdalla rak. n:o 1 ja 2 väliin. Lisäksi linjaan A liittyi rakennusten n:o 2 ja 3 väliin kaivettu lyhyt viemärikaivanto.

Linja B Lähellä Vanajaveden rantaa rakennuksen n:o 11 pohjoiskulman takana kaivettiin pumppaamon paikka. Pumppaamo sijaitsee kahden myöhemmin keväällä kohtisuoraan toisiaan vastaan kaivetun viemäriin solmukohdassa. Toinen viemäreistä kulkee rak. n:o 11 takana kasarmialueen luode-kaakko -suuntaisen harjanteen poikki rak. n:o 4 ja 5 välistä sekä yhtyy Tampereentien suuntaiseen A-linjaan. Toinen mainituista viemäreistä on suunnilleen rantaviivan suuntainen ja kulkee rak. n:o 12 - 15 taitse sekä kääntyy loppupäässä linnan luoteisrajan suuntaiseksi. Näitä molempia viemäreitä on selostuksessa nimitetty B-linjaksi.

Linja C Myöhemmin keväällä kaivettiin myös kolmas kaivanto, joka alkaa linjan A taittekohdasta tasolla +81,00 ja kulkee poikittain kiemurrellen rakennusten n:o 6-9 välissä lähellä Vanajaveden ranta. Tästä kaivannosta on selostuksessa käytetty nimitystä linja C.

Selostuksessa ei ole edetty kaivausten etenemisjärjestyksessä. Se olisi ollut mahdotonta jo siitäkin syystä, että 21.3. lähtien kaivauksia suoritettiin kahdella kaivinkoneella kahdessa eri kohteessa samanaikaisesti. Tasot on otettu Puolustusministeriön rakennusosaston viemäriverkkoa varten tehdystä suunnittelupiirroksista,

jonka pohjakaava on tehty mittakaavaan 1:2000 ja leikkaukset vaakasuorassa suunnassa mittakaavaan 1:2000, pystysuorassa suunnassa mittakaavaan 1:100. Suunnittelupiirroksat ovat epätarkkoja. Suunnittelupiirrokseseen merkityt kaivojen pohjatasoja osoittavat luvut ovat tarkat. Työn kuluessa tapahtuneet muutokset on merkitty piirroksen pohjakaavaan.

Varsinainen kaivausselostus

Linja A

Kaivannon alkupisteessä kasarmialueen luoteispuolella lähellä Tampereentietä jätevesikaivon pohja oli tasolla +79,00 , n. 2,5 m maanpinnan alapuolella. Maasto on soinen, ja kaivannon pohjalle nousi pohjavesi välittömästi kaivamisen jälkeen. Pinnassa on n. 40 cm paksu harmaa savikerros, sen alla n. 70-80 cm mustaa turve-mutakerrosta, joka oheni vähitellen edettäessä itään päin. Mitat ovat silmämääräisiä. Mudan alla oli savensekaista turvetta pohjaan saakka. Kaivannon pohjalta löytyi puitten kantoja. 10-20 m päässä alkupisteestä sieltä täältä kaivannon pohjalta alkoi löytyä tiilikasautumia. N. 50 m:n päässä alkupisteestä kaivannon länsi-itä -suunta muuttui luode-kaakko -suunnaksi. Taitekohdassa kaivannon pohjasyvyys oli tasolla +81,00. Pinnassa ollut savikerros muuttui muutamaa metriä ennen taitekohtaa soraksi. Taitteen kaakkoispuolella tiilikasautumat jatkuivat edelleen: mutakerros oli enää 20-40 cm:n kerroksena suunnilleen tasosta +82,50 ylöspäin. Sen alla oli koskematon savi, päällä oli soratäytemaa, jonka seassa suuria kiviä ja jonkin verran tiiltä.

Tutkimuspiirros,
leikkaus A-A₁
Valokuvat 2984
2985
2986

Tutkimuspiirros,
leikkaus B-B₁
Valokuvat 2987
2988

N. 25 m taitekohdan kaakkoispuolella alkoi 65-75 cm maanpinnan alapuolella tasosta +81,75 ylöspäin n. 30 cm paksu kulttuurikerros, jota jatkui n. 5 m. Kulttuurikerroksen kaakkoispäässä sen päällä oli n. 150 cm matkalla parin cm:n paksuinen laastikerros kaivannon lounaisreunassa. Laasti oli kellertävää, hienorakeista, haurasta. Kaivannon molemmissa reunoissa kulttuurikerroksen kohdalla oli paikoitellen tummunutta, lahonnutta puuta, jossa havaittavissa sekä pitkittäis- että poikittaissyitä. On mahdollista, että kulttuurikerros on vanhan tien jäännös.

Valokuva 2990

N. 7 m rakennuksen n:o 6 länsikulmasta luoteeseen kaivannon koillisreunassa oli kaivannon pohjatasosta alkaen täytemaahan saakka lohkotuista kivistä tehtyä kivijalkaa. Välittömästi sen jälkeen alkoi kaivannon pohjatasossa ojan suuntainen laudoitus, jonka päällä oli harvaksen poikittaissia palkkeja. Siellä täällä oli puupalkkeja myös pysty- ja pitkittäissuunnissa kaivannon seinämiä vasten. Pohjalaudoituksen päällä oli suuria lohkottuja kivijär-

Osa kivistä merkitty tutkimuspiirroksen pohja-kaavaan

Valokuvat 2992
2993

käleitä lähes täytetään pintaan saakka. Laudoitusta ja sen päällä olevia kiviä jatkui arviolta 15 m:n päähän rakennuksen n:o 6 länsikulmasta kaakkoon. Puuaines näytti tuoreelta. Kivien pinnassa näkyi melko pienen poran jälkiä, mikä osoittaa, että ei voi olla kysymys kovin vanhan rakennuksen perustuksesta. Kysymyksessä on ilmeisesti vuosisadan alussa rakennettu ja myöhemmin purettu maneesi, jonka kaakkoispää vielä on jäljellä kasarmialueen linnan puoleisessa päässä. Perustus rakennettu routarajan alapuolelle. Maneesin kohdalla laudoituksen alapuolella ja jonkin matkaa siitä ylöspäin savea, sen yläpuolella n. 40 cm paksu kiemurteleva tumma kerros mutaista savea 70-100 cm maanpinnan alapuolella. Tumman kerroksen päällä n. 10-20 cm paksu kerros savea ja kellertävää soraa, sen yläpuolella ohut kerros tiilenpaloja ja tiilimurskaa, päällimmäisenä maan pintaan saakka sora- ja humusmaata.

Valokuvat 29907
2991

Rakennuksen n:o 6 kohdalla maneesin perustan jälkeen ei ollut näkyvissä erityisiä maakerroksia; liejuisen saven yläpuolella pinnassa oli arviolta n. 50 cm täyttemaata (humus). Kaivannon pohjalle nousi jatkuvasti pohjavesi.

Tutkimuspiirros,
leikkaus C-C₁
(puukerrosten
alku- ja loppu-
kohta hiukan vir-
heellisesti piir-
retty

Rak. n:o 6 kohdalla 12-13 m sen eteläkulmasta luoteeseen alkoi kaivannon koillisreunassa 75-85 cm maanpinnan alapuolella tasolla +81,80 n. 5 m pitkä tummanruskea lahopuukerros, ja samanlainen 3,60 m pitkä puukerros alkoi kaivannon lounaisreunassa samalla tasolla 18 m rakennuksen n:o 6 eteläkulmasta kaakkoon. Puukerros oli alkupäässä 2 cm paksu ja leveni vähitellen 5 cm paksuksi. Kaivannon koillisreunassa puukerroksen kohdalla oli myös hiilenpaloja. Sen pätekohtassa oli suuri luonnonkivi (60 x 80 cm). Kaivannon koillisreunassa alkoi vähän matkaa puukerroksen pätekohtadan jälkeen 50 cm maanpinnan alapuolella tasolla +82,25 toinen puukerros. Myös lounaisreunassa alemman puukerroksen pätekohtassa oli kivi; ylempi lahopuukerros alkoi ennen alemman pätekohtaa. Ylempi puukerros oli alkupäässä 8-10 cm paksu ja leveni vähitellen 10-15 cm paksuksi. Sen pituus oli n. 15 m ja se loppui kaivannon molemmissa reunoissa suunnilleen rak. n:o 6 eteläkulman kohdalla 80 cm maanpinnan alapuolella. Sen pätekohtassa oli suuria lohokottuja kiviä (n. 1 m x 1 m), jotka vaikuttivat rakennuksen perustalta. Molempien puukerrosten lahonneisuudesta päätellen oli kysymys huomattavasti vanhemmasta puusta kuin esim. maneesin pohjalla

ollut laudoitus. Puusyyt olivat kaivannon suuntaiset, sikäli kuin niitä saattoi erottaa; ylemmän puukerroksen kaakkoispäässä oli poikittaissyitä. Ylemmän puukerroksen päällä oli jonkin verran tuhta.

Alemman puukerroksen alapuolella oli koskematon savi, sen päällä täytesavea 30-40 cm. Sen päällä maan pinnassa oli 20-70 cm paksu täyttemaakerros (turvetta, humusta, tiiltä); loppupäässä alemman puukerroksen ja humuskerroksen välissä oli 20-30 cm savea ja keltävää hiesua.

Puukerrokset saattavat olla jäännöksiä armeijalle kuuluneista vajoista tai talleista.

Rakennusten n:o 6 ja 5 välisellä alueella kaivannon reunoissa oli kaksi epämääräistä tummaa maakerrosta. Alempi oli luonnonsaven päällä, n. 130 cm maanpinnan alapuolella, ja se koostui humuksesta ja savesta. Seassa oli lasinpaloja, nahanpala jne. Ylempi kerros oli 40 cm maanpinnan alapuolella ja se koostui humuksesta ja karkeasta sorasta, ja sen seassa oli luita, lasin- ja fajansinpaloja, puunkappaleita jne. Kerrosten välissä oli sekaisin hiesua, savea, tiiltä,

Rakennuksen n:o 5 kohdalla 7 m sen luoteiskulmasta kaivannossa oli suuria lohkottuja kiviä (rakennuksen perustaa?), ja niistä kaakkoon ainakin 10 m matkalla tiilitäytettä n. 1 m maanpinnan alapuolella tasosta +82,20 alaspäin. Tiilikerroksen alapuolella luonnonsavi kaivannon pohjatasosta n. 60 cm ylöspäin, ts tasoon saakka. Mitat silmämääräisiä. Maan pinnassa edelleen humus- ja turvekerrosta.

Rakennuksen n:o 5 kohdalla lähellä sen kaakkoispäätä saven seassa ruskehtavan keltaista hiesua epämääräisinä kerroksina. Siellä täällä saven seassa puun juuria ja tiilenkappaleita. Maan pinnassa 40-50 cm paksu turvekerros. Rakennuksen n:o 5 kohdalla n. 8 m ennen sen kaakkoispäätä työntyi kaivannon reunoista esiin poikittaisia hirsiiä 60-70 cm maanpinnan alapuolella. Yläpuolisessa täyttemaassa (sora, savi) piikkilankaa, kuparilankaa, nahanpaloja, kengänpohjia, peltiä jne. Rakennusten n:o 5 ja 4 välisellä alueella alkoi 80 cm pinnan alapuolella (tasolla +82,70) 15 cm paksu puu- ja

Valokuva 2994

1

tuohikerros, joka jatkui rakennuksen n:o 4 kohdalla ja loppui n. 10 m ennen sen kaakkoispäätä n. 40-50 cm paksuisena. Loppupäässä puukerroksen alla oli muutaman metrin matkalla purua 15 cm paksuna kerroksena. Puukerroksen alkupäässä sen alla harmaan ja harmaanruskean saven seassa alkoi olla kellertäviä saviläikkiä. Saven seassa lähellä pintaa oli tiiltä. N. 6-7 m rakennuksen n:o 4 luoteispäästä kaakkoon alkoi puukerroksen alapuolella kaivannon molemmissa laidoi-
sa ~~puukerroksen alapuolella~~ n. 5 m pitkä 50 cm paksu tumma hiesu-kerros tasosta +83,70 ylöspäin. Tumman hiesukerroksen alla kaivanno koillisreunassa 1-1,1 m maanpinnasta (tasolla +83,20) oli 130 cm päässä toisistaan kaksi lyhyttä hiilikerrosta, 20 ja 50 cm pitkät, 4-5 cm paksut. Puukerroksen loppupäässä (siis kaakkoispäässä) sen päällä oli 30 cm kerroksena pinnassa täyttemaata: humusta, savea, tiilenkappaleita, laastia. Täyttemaan ja puukerroksen seassa oli piikkilankaa, rautalankaa, kattopeltiä, uutta lasia ym, mikä osoittaa paikalla sijainneen vajan tai muun rakennuksen iän vähäi-
seksi.

Rakennuksen n:o 4 kaakkoispäässä puu- ja tuohikerroksen jälkeen kirjava savi ulottui suunnilleen tasoon +83,70 saakka. Sen yläpuolella pinnassa oli n. 30 cm täyttemaata, jonka koostumus sama kuin edellä. Rakennusten n:o 4 ja 3 välisellä alueella oli täyttemaahan saakka ulottuva kiviröykkiö, jonka kivien väleissä tuohta. Ilmeisesti siinä on ollut sähkötolpan tms paikka.

Tutkimuspiirros,
leikkaus D-D₁
(paikoitellen
virheellinen)
Piiirros 1 a
Piiirros 3

Rakennuksen n:o 3 kohdalla koskematon harmaa ja kellertävä savi olivat kerroksina n. tasoon +84,80 saakka. Pinnassa oli n. 50-60 cm täyttemaata. Rakennusten n:o 3 ja 2 välisellä alueella oli poikittain kaivantoon nähden puinen rakennelma, joka alkoi tasolta n. +82,60 50-70 cm kaivannon pohjatason alapuolelta ja ulottui tasoon n. +84,25. Sen yläpuolella oli n. 1 m täyttemaata. Rakennelma oli kerroksellisen saven keskellä, mutta sen sisäpuolella oli harmaa täytesavi. Rakennelman leveys n. 320 cm ja pituussuunnassa se mahdollisesti jatkui kaivannon molemmin puolin. Alimmaisena oli 30-40 cm välein kuusi vaakasuoraa palkkia kaivannon poikki. Palkkien korkeus oli keskimäärin 8 cm, leveys 20 cm. Niitten päällä oli yksi selvästi erottuva lauta hiukan viistosti kaivannon yli. Välittömästi palkkien päällä kaivannon keskikohdassa ja lounaisreunassa sekä 50-60 cm ylempänä lounaisreunassa oli jälkiä lahonneesta puusta, jonka syyt olivat suunnilleen kaivannon suuntaiset. Ilmeisesti

Valokuva 2395

ne ovat jäännöksiä palkkien päällä olleesta lautapinnasta. Molempien ulommaisten lankkujen päällä oli niitten suuntaisista ja kokoisista vaakasuorista lankuista rakennettu n. 180 cm korkea seinämä, ja välittömästi niitten sisäpuolella yhtä korkea pystypaaluista rakennettu seinämä. Kaivannon lounaisreunassa säilyneistä jäljistä päätellen on molempien seuraavien kaivannon poikki kulkevien pohjalankkujen päällä ollut edellä mainittujen seinämien korkeinen seinämä tai tukipuut. Lisäksi kaivannon lounaisreunaa vasten oli rakennelman kumpaakin laitaa tukeneet viistot puut. Pystysuorien seinämien (?) väliin jäävässä osassa rakennelmien molemmissa reunoissa oli jäännöksiä viistosti lomittain asetetuista hirsistä tai palkeista. Tämä ristikkomainen järjestelmä jatkui ilmeisesti rakennelman pohjasta ylös saakka.

Puuaines oli tummanruskeaa, hauraaksi lahonnutta, rakennelman yläosassa sisältä vaaleaa, hyvin säilynyttä. Alimmaisena sijaitsevat palkit olivat myös hyvin säilyneitä, tosin puuaines tummanruskeaa. Toisin paikoin se oli osittain kulunut pois. Rakennelman lattiapinnassa oli vähäisiä laastiesiintymiä. Laasti oli vaalean kellertävää, haurasta ja hienorakeista (enimmäkseen kalkkia, hiukan hiekkaa). Rakennelman pohja voitiin kaivaa esiin vain kaivannon kaakkoisreunassa; koillisreunassa kaivannon pohjatason alapuolella kaivaminen oli mahdotonta pohjalle asetetun viemäriputken takia. Rakennelman luoteispuolelta löytyi myös kolmesta eri kohdasta lyhyitä puun katkelmia (n. puoli metriä pitkiä) läheltä rakennelman ylätasoa.

Lavan pinnassa oli kaksi fajanssinkappaletta, (ajoitus?) sekä puun sisällä taottu pyöreäpäinen rautanaula ja taottu rautanaula (?), jonka pää oli nuolen kärjen muotoinen, litteä. Täytesavessa ylempänä muita löytöjä.

Piiros 1 b
rekonstruktio

3 m rakennelmasta luoteeseen oli kaivannon lounaisreunassa saven ja täytemaan rajassa lahopuun katkelma. Myös kaivannon koillisreunassa arviolta pari kolme metriä rakennelmasta luoteeseen oli 25 cm kaivannon pohjasta ylöspäin katkelma lahopuuta, jonka syyt kaivannon suuntaiset. 15 cm ylempänä puolen metrin päässä siitä oli lahopuuta, jossa sekä poikittaissyyt että pitkittäissyyt.

irros 2 Rakennuksen n:o 2 kohdalla n. 7 m sen länsikulmasta kaakkoon alkoi 6,45 m pitkä hirsi- ja lautarakennelma. Sen molemmissa päissä oli n. 5 cm pohjatasosta (n. +83,30) ylöspäin kaivannon poikki 110-140 cm korkea seinämä, joiden välissä n. 50 cm kaivannon pohjatasosta ylöspäin poikkihirret ja niiden päällä kaivannon suuntainen lautalattia. Rakennelman keskellä oli hirsinen poikkiseinämä 270 cm sen luoteispäästä. Kaivannon lounaisreunassa oli kaivannon suuntaista pystylaudoitusta sekä lautalattian alapuolella että sen yläpuolella rakennelman yläosaan saakka.

Puuaines olihyvin säilynyttä, pinnasta harmaata. Rakennelman sisäpuolella oli tummanharmaa täytesavi, sen molemmin puolin saven väri oli vaaleampi. Savessa ei ollut kerroksia. Pinnassa oli täyttemaakeros, jonka paksuus luoteispäässä oli 40-60 cm. Täytesavessa oli hyvin runsaasti esinelöytöjä: puunauloilla lyötyjä kengän- tai saappaanpohjia, lasipulloja, venäläistä fajanssia, kiviruukun pohja jne.

Suunnilleen rak. n:o 2 eteläkulman kohdalla A-linja kaartui itä-länsi -suuntaiseksi ja päättyi rak. 1 ja 2 välissä kohdassa, jossa maan pinta oli tasolla +85,30 ja kaivannon pohja tasolla 83,50. Taitekohdassa kaivannon pohjataso oli +83,42 ja pintataso +85,00. Taitteen eteläreunassa oli pohjasta 60-80 cm ylöspäin luonnon-savea, sen päällä 10-30 cm paksu tumma savikerros, jonka keskellä siellä täällä epämääräistä puuta ja hiiltä sekä tiiltä. Pinnassa 90 cm täyttemaata (savi ja hiekka).

irros 4 Taitekohdassa oli sekä luode-kaakko -suuntaisen että itä-länsi -
irros 6 suuntaisen kaivannon poikki pohjatasosta alkaen ainakin 3-4 päällekkäistä hirttä, jotka oli liitetty toisiinsa salvoksella taitekohdan kasarmin puoleisessa pohjoisreunassa. Luode-kaakko -suuntaiset hirret muodostivat ulospäin kallistuvan viiston seinämän. Myös taitekohdan eteläreunasta työntyi esiin hirren pää tumman savikerroksen kohdalla, ja suunnilleen samalla tasolla taitteen lounaisreunassa oli puuta.

irros 4 Puuaines oli hyvin säilynyttä, vaaleaa mäntyä. Salvoskohdat olivat kirveellä veistettyjä, muuten hirret ilmeisesti sahattuja. Kysymyksessä oli mahdollisesti ylöspäin levenevä puinen likakaivo. Puun tasolta ja sen yläpuolella olevasta täyttemaasta kaivannon taitekohdasta löytyi puunauloilla lyötyjä kengän- tai saappaan-

pohjia, kangaspunosta, uutta lasia jne. Löytyi myös pyöreäpäinen muototiili.

iiros 4

utkimuspiirros,

eikkaus E-E₁

iiros 5

iiros 6

Taitekohdan jälkeen alkoi kaivannon molemmissa laidoissa luonnonsaven päällä tasolla +84,10 tai 84,20 15-25 cm paksu tumma savikerros ja sen päällä tummanruskeaa lahopuukerrosta, jonka syyt suunnilleen kaivannon suuntaiset. Puukerroksen paksuus oli n. 10-15 cm. Puukerroksen alkukohta oli epämääräinen, ja kerros oli turmeltunut lämpökanavan sekä kasarmirakennusten alitse kulkevan holvatun viemäriin kohdalla. Pohjoislaidassa se oli näkyvissä niiden välissä. Puukerros erottui kaivannon etelälaidassa heikommin kuin pohjoislaidassa. Myös muutama kymmenen cm ylempänä etelälaidassa oli epämääräistä lahopuukerrosta. Etelälaidassa erottui myös 50 cm viemäriholvin itäpuolella kaivannon pätekohtassa lyhyt tummanruskea lahopuukerros n. 100-120 cm maanpinnan alapuolella n. tasolla +84,30, siis suunnilleen samalla tasolla kuin em. puukerrokset. Viistosti sen alla tuli esiin n. 40 cm matkalla sementtiputki. Niiden välissä oli hiekkaa. Kaivannon pohjoisreunassa vastaavalla kohdalla viemäriholvin itäpuolella oli tumma savikerros. Välittömästi viemäriholvin länsipuolella sijainneen puukerroksen päällä tai täyttemaassa runsaasti löytöjä: taottuja rautanauvoja, 2 liittupiipun varren palaa, lusikanvarsi jne.

linin valo-
va

Viemäriholvi oli arviolta 2 m leveä ja lakikohdastaan n. 100-150 cm korkea. Sen seinämät olivat sementtiä, tynnyriholvi kalkkilaastilla muurattua tiiltä. Tiilet olivat pystyasentoon sijoitettuja juoksu-tiiliä, joista joka toinen oli tartuntatiili. Viemäri sijaitsi suunnilleen 50-70 cm maanpinnan alapuolella ja alkoi rak. n:o 2 kohdalla pari metriä sen eteläkulmasta itään. Se sijaitsi kaivannon poikki ja jatkui rak. n:o 2 ja 1 alle.

A-linjan haarautuma rakennusten n:o 2 ja 3 välissä

Piirros 2991

A-linjasta haarautui koilliseen rakennusten n:o 3 ja 2 väliin n. 30 m (?) pitkä kaivanto. Sen alkupäässä oli pohjalla savea melkein maan pintaan saakka (pintataso +85,40), sen päällä humus-täytemaa, joka tuli paksummaksi maanpinnan kohotessa. Sen seassa runsaasti tiiltä, laastia sekä esinelöytöjä (kuviollista fajanssia, ajoitus?, taottuja rautanauvoja jne.). Rakennusten välissä on kaksi betonista lämpökanavaa arviolta 10-15 m päässä toisistaan ja niiden välissä ohut tumma savikerros, jonka alapuolella koske-maton savi suunnilleen tasolta +84,80 alaspäin ja yläpuolella n. 100 cm täytemaata (fajanssia ym. edelleen runsaasti). Haarau-tuman koillispäässä maan pinta n. tasolla +86,00. Tumma kerros on nähtävästi muodostunut kanavia kaivettaessa.

Linja B

B-linja liitettiin A-linjaan kohdassa, jossa kaivannon pohja oli n. tasolla +82,05 tai +82,10 ja maan pinta n. tasolla +84,00.

Alkukohdasta edettiin koilliseen rakennusten n:o 4 ja 5 välistä.

Maasto kohoaa kyseisessä kohdassa jyrkästi. Suunnilleen rakennuksen n:o 5 eteläkulman kohdalla luonnonsaven ja 1 m paksun täyte-
maakerroksen välissä alkoi 25 cm paksu tumma savikerros. Luonnonsaven yläpinta oli tasolla +82,55.

Valok. 2996 ja
2997
Piiros 8

Piirrokset 8,9

Rakennusten n:o 5 ja 4 välisellä alueella esiintyi luonnonsaven ja täyttemaan välissä lahopuukerros, jonka alkukohta epäselvä. Se alkoi viimeistään n. 2 m päässä rak. n:o 4 länsikulmasta ja päättyi arviolta 2 m rak. n:o 5 itäkulmasta koilliseen (= n. 5 m rak. n:o 4 länsikulmasta koilliseen).

Puukerros oli n. 10 cm paksu. Mitattuna n. 2 m rak. n:o 4 länsikulmasta koilliseen se sijaitsi 70 cm maanpinnan alapuolella n. tasolla +83,90, siitä 3 m koilliseen se oli 85 cm maanpinnan alapuolella. Puuaines oli tummanruskeaksi lahonnutta ja sen syyt olivat kaivannon suuntaiset. Puun pinnassa oli myös hiukan hiiltä. Puukerroksen pinnasta löytyi runsaasti vanhaa ikkunalasia, luita, taottu rautanauha, liitupiipun varren pala (se saattaa olla myös ylempää täyttemaasta peräisin).

Rak. n:o 4 kohdalla lähellä sen pohjoiskulmaa oli kaivannon kaakoisreunassa maan pintaan ulottuva betonista valettu jätekaivo, sen alla kaivannon pohjatasoon saakka kaivon hirsiseinämä. Vastavalla kohdalla kaivannon luoteisreunassa (arviolta 3 m rak. n:o 4 pohjoiskulmasta lounaaseen) oli pinnasta alkaen 50 cm alaspäin tiiltä, lahoa puuta ja hiiltä rykelmänä.

Rak. n:o 4 ja 11 välissä kaivanto oli 20 m matkan pohjois-eteläsuuntainen ja kääntyi rak. n:o 11 takana jälleen lounais-koillisuuntaiseksi. Viiston osan alkupäässä oli kaivannon poikki putki. Suunnilleen rak. n:o 4 ja 11 puolivälissä oli pystyasennossa n. 60-70 cm pitkä palkki, jonka yläpää oli parikymmentä cm maanpinnan alapuolella. Siitä hiukan pohjoiseen oli lyhyt vaakasuora katkelma puuta. Molempien puuaines oli tummanruskeaa ja lahoa.

Rak. n:o 11 takana kaivannon kohdalla maaperä on aikaisempien viemärikaivausten yhteydessä kaivettu. Rakennuksen alkukohdasta rinnettä alaspäin pinnassa oli täytemaata, jonka paksuus vaihteli arviolta 30-90 cm: hiesua, jonka seassa tiilenpaloja ja tiilimurskaa; sen alapuolella oli kovaa kiinteää koskematonta hiesusavea, jossa kellertäviä kerroksia. Suunnilleen rakennuksen puolesta välistä alaspäin maaperä oli maan pinnasta kaivannon pohjaan saakka täytesavea, jonka seassa paikoitellen hiukan tiilenpaloja ja tiilimurskaa. Erään vanhan betonisen (1950-luvun?) likakaivon päältä löytyi pyöreä venäläinen takorautainen kaivonkansi, jonka pinnassa vinoruudutus ja teksti: КАНАЛИЗАЦИЯ (=viemärijohto). Sen alapinnassa oli ristikko. Samanlainen soikea kaivonkansi löytyi myös B-linjan loppupäästä suunnilleen rakennuksen 14 tai 15 kohdalta.

Piirros 10

Venäl. kaivonkansi linnan tiilivarastossa

Rakennuksen n:o 11 pohjoiskulman takana n. 14 m päähän rantaviivasta kaivettiin pumppaamo, jonka pohja oli tasolla +79,05; sen kohdalla maan pintataso oli +82,20. Pumppaamon kohdalta tehtiin kaksi tutkimuspiirrosta vaiheessa, jossa oli kaivettu n. 250 cm syvälle. Leikkaus F-F₁ on pumppaamon koillisreunasta, leikkaus G-G₁ on kaivannon keskikohdasta koillis-lounais-suuntaisesta seinämästä. Pohjasta n. tasoon +79,75 - +79,95 oli luonnonsavea; sen pinnassa välittömästi leikkauksesta F-F₁ kaakkoon oli vanha viemäriputki.

Tutkimuspiirroksset,

leikkaukset F-F₁ ja G-G₁

Leikkaus F-F₁ (paikoitellen epätarkka)

Koillisreunassa oli leikkauksessa näkyvän tietä reunustavan puurivin kohdalta mitattuna luonnonsaven päällä 25 cm ruskeaa mudansekaista savea, 7 cm harmaata savea, 15 cm mudansekaista savea, jonka keskellä 4-5 cm paksu ja 85 cm pitkä kerros leikeltyjä nahanpalasia; nahkakerros loppui reunasta n. 10 cm koilliseen. Sen yläpuolella 5-11 cm harmaata savea, 15-20 cm mudansekaista savea, jonka yläpinnassa ohut kulituurimaakerros, sen päällä 20-30 cm harmaata savikerrosta, jonka yläraja epämääräinen ja sekoittui yläpuolella olevaan n. 150 cm paksuun sorakerrokseen. Alimmaisessa muta-savikerroksessa oli eräässä kohdassa luita ja lauta. Nahkakerroksen luoteispuolella samalla tasolla oli laastia, tiilenpaloja, tuolta, hiiltä ja kaivetun kohdan luoteisrajaan saakka lahonnutta puuta (190 cm). Nahkakerroksesta löytyi myös puisen voirasian kansi.

Valokuvat

2998, 2999, 3000

Koillis-lounaissuuntainen leikkaus tehtiin puurivistä hiukan kaakkoon päin. Sen ja leikkauksen F-F₁ kulmakohdassa ja siitä n. 4 m lounaaseen jatkuivat vastaavilla tasoilla maakerrokset. Tummat muta-savikerrokset muuttuivat suunnilleen kulmakohdassa mustiksi kulttuurikerroksiksi seassa hiiltä. Nahkakerros loppui n. 1 m kulmakohdasta lounaaseen. Kulttuurikerrosten välisissä savikerroksissa oli paikoitellen tiilensiruja ja -kappaleita (7 x 12 x ?, 7,5 x 10 x ?, 9 x 13 x ?, 7 x 19 x ?). Eräässä kohdassa kahden alimman kerroksen välissä laastia. Kulttuurikerroksissa, erityisesti alimmassa, oli runsaasti esinelöytöjä: kengänpohjia ja -korjoja, leikeltäjä nahanpaloja, pienet sakset, 2 liitupiipun varren palaa, vihreän saviruukun kappaleita, lasipullon kappaleita mm. lasipullon pala jonka pinnassa painokirjaimin (LIMO)NADE, punaiseksi maalatun haarikan reunakappale. Suurin osa löydöistä on suunnilleen vuosisadan alusta peräisin. Saappaanpohjat ilmeisesti kansalaissodan aikaisia.

Valokuva 3001

Pinnassa olleessa soratäytemaassa kattopeltiä, jonkin verran myös luita.

Valokuva 3002

B-linjan rannanpuoleisessa osassa kaivannon pohjalle nousi pohjavesi. Kaivannossa oli pohjasta pintaan saakka täytesavea, jossa kaksi eri kerrostumaa. Alimmaisena oli tummaa sinertävänharmaata savea, jonka yläraja taitekohdan jälkeen ja siitä muutama 10 m kaakkoon arviolta 50-90 cm kaivannon pohjan yläpuolella. Sen päällä oli ruskehtava savi. Kaivannon pohjataso oli rannanpuoleisella jaksolla tasolla +80,10 - 81,00. Kaivannon pohjalla oli puunjuuria (mahdollisesti katajan ja lepän juuria). Täytesavessa oli paikoitellen hiukan tiilimurskaa ja puuta.

Venäl. kaivonkansi linnan tiilivarastossa

Suunnilleen rak. n:o 17 puolivälissä 120-130 cm maanpinnan alapuolella oli suuria lohkokiviä, niiden päällä pintaan saakka tiiltä, laastia, ja hiiltä, paikoitellen myös selvää muurausta. Tätä jatkui arviolta 10 m. Välittömästi sen jälkeen oli kaivannon poikki nelikulmainen (140 x 140 cm) hirsirakennelma pohjasta pintaan saakka. Puuaines oli hyvin säilynyttä, harmaata. Kysymyksessä oli ilmeisesti vanha likakaivo. Kaivannon reunalta löytyi myös kaivinkoneen mukana pintaan noussut venäläinen takorautainen likakaivon kansi, samanlainen kuin rak. n:o 11 takaa löy-

Piirros 10

tynyt kansi.

Rannanpuoleisen jakson kaakkoispäässä täytesaven alta tuli esiin luonnonsavea. Hiukan hirsikehikosta kaakkoon rak. 17 loppupään kohdalla alkoi kulttuurikerros luonnonsavikerroksen päällä 30 cm kaivannon pohjan yläpuolella, suunnilleen tasolla +81,60. Kulttuurimaakerros oli punaruskea ja sen seassa oli runsaasti tiilimurskaa. Kerroksen paksuus oli 15-30 cm ja pituus n. 20-30 m ja se päättyi B-linjan taitekohdassa rak. n:o 16 kohdalla 60 cm pohjatason yläpuolella, n. tasolla +82,00. Loppupäässä tiilimurskaa oli vähemmän; loppupäässä kerroksen sisällä oli luunkappaleita, hiiltä sekä lahoa puuta, jossa erottui pitkittäissyöt. B-linjan taitekohdassa oli kaivannon koillisreunassa lähellä pintaa lohkokiviä ja tiilimuurrausta. Koskemattoman saven yläraja oli tasolla +82,16, ts. 160 cm maanpinnan alapuolella.

Valokuva 3003
 Tutkimuspiir.
 leikkaus H-H,

Myös muutamia metrejä B-linjan taitekohdan jälkeen oli kaivannon luoteisreunassa pinnasta alaspäin täytemaata, jonka seassa runsaasti tiiltä. Sen alapuolella rajoiltaan epämääräinen tumma savikerros, jonka seassa tiiltä. Tumman savikerroksen ja luonnonsaven raja oli n. 150 cm maanpinnan alapuolella. Tumma kerros oli n. 3 m pitkä.

Piirros 11

Suunnilleen rak. n:o 17 puolivälissä n. 1-2 m kaivannosta lounaaseen oli maan pintaan saakka säännöllisiksi suorakaiteiksi lohkottuja suuria kiviä kaivannon suuntaisena rivinä. Kaivannon taitekohdan jälkeen oli vastaavalla kohdalla sekä jonkin verran kivrivistä lounaaseen lohkokiviä kahtena päällekkäisenä kerroksena. Suurimmat lohkokivet olivat 1 m pitkiä.

Valokuva 3004

Viimeiset suuret lohkokivet sijaitsivat pari metriä rakennuksesta n:o 16 lounaaseen kaivannon luoteisreunassa. Niitten jälkeen oli 1-2 m pitkä matka kerroksellista savea (viistot kerrokset), jonka pinnassa n. 40 cm täytemaata kaivannon luoteisreunassa; kaakkoisreunassa savikerrokset ulottuivat maan pintaan saakka. Saven alapinta kohosi viistosti kerrosten suunnan mukaan; sen alta tuli esiin kova harmaa hiesu, jonka seassa kellanruskeita läikkiä, paikoitellen kerroksia. Sen seassa oli myös hiukan soraa. Koskematon

Piirros 12

hiesu jatkui rak. n:o 15 lounaispuolelle saakka. Sen päällä oli 20-25 cm täytemaata, toisin paikoin hiesu ulottui maan pintaan saakka.

Valokuva 3005

Arviolta 10-20 m päässä rakennuksesta n:o 15 lounaaseen oli kairannon pohjasta lähes pintaan saakka suuria luonnonkiviä päällekkäin n. 3 m pitkänä rykelmänä. Kivien raoissa oli koskemattomalta näyttävää maata. Kivien jälkeen oli B-linjan loppuun saakka koskematonta kerroksellista savea maan pintaan saakka.

Kartat 22:1/12
ja 22:1/13

Kahdessa vanhassa kartassa vanhankaupungin kaakkoispäähän lähelle silloista rantaviivaa oli merkitty pyöreähkö läiskä, joka saattaisi merkitä suota tai lammikkoa. Nykyään suunnilleen kyseisellä kohdalla kasarmin pihan kaakkoispäässä on pehmeä savinen alue.

Linja C

Piirros 13

C-linja liittyi alkupäässä A-linjaan tasolla +81,00. Alkupäässä kaivanto oli n. 3 m syvä ja sen pohjalle nousi vesi. Pinnassa oli arviolta 50 - 60 cm turve-mutakerrosta (täytemaa), sen alla oli pohjaan saakka koskematon savi. Mutakerrokseen sekoittui alkumetriemien jälkeen liejuista savea, kunnes se muuttui suunnilleen rakennuksen n:o 6 kohdalla n. 100 cm paksuiseksi täytemaakerrokseksi (savi ja hiekka), jonka seassa oli hiukan tiiltä. Sen alapuolella olevassa savikerroksessa oli havaittavissa kolme kerrostumaa. Ylimpänä oli 50-70 cm ruskeanharmaata savea, sen alla ohut sinertävä kerros, alimmaisena jälleen ruskehtava kerros. Kaikki mitat ovat silmämääräisiä.

Rakennuksen n:o 6 jälkeen täytemaakerros käy paksummaksi ja seassa on runsaasti tiiltä. Sinertävä kerros loppui vähitellen. Kaivannon pohjalle ei enää noussut vettä. Arviolta 8 m ennen rakennusta n:o 7 alkoi n. 120 cm maanpinnan alapuolella kaivannon molemmissa laidoissa esiintyä tummanruskeaa lahoppua n. 3 m matkalla; syiden suuntaa oli hyvin vaikea päätellä. Kaivannon luoteislaidassa oli havaittavissa siellä täällä poikittaissuunnassa puuta. Kaakkoislaidassa oli myös jonkin verran poikittaisrimojen jälkiä sekä eräässä kohdassa pitkittäisyyttä. N. 5 m ennen rakennuksen n:o 7 eteläkulmaa alkoi kaivannon molemmissa laidoissa 120-125 cm maanpinnan alapuolella 5 ohutta puukerrosta (paksuus 1-2 cm). Niitten välissä ja alapuolella oli harmaa savi ja yläpuolella täytemaa, jonka seassa tiiltä. Puukerrosten pituus oli 2 m ja korkeus n. 35-55 cm; välit vaihtelivat 4-30 cm siten, että alin ja ylin väli olivat kapeimmat. Sikäli kuin saattoi päätellä, olivat syyt enimmäkseen kaivannon suuntaisia, siellä täällä kuitenkin pieniä poikittaisia keppejä tai rimoja, joitten halkaisija n. 1-3 cm. Puukerrosten päissä erottui pystysuunnassa olevaa puuta, jonka syitten suuntaa mahdotonta nähdä. Kerrokset jatkuivat n. 10 cm kaivannon luoteislaidan sisään, kaakkoislaidassa syvemmälle.

Piirros 14

Kyseiset puukerrokset näyttivät muodostavan jonkinlaisen kehikon tai häkin. Puuaines oli hyvin hauraaksi lahonnutta ja syyt enimmäkseen erittäin epäselviä. Kaivannosta löytyi niitten tasolta suuri käsin taottu rautanaula, jonka pää nelikulmainen. On epäselvää,

kuuluvatko puukerrokset ja niistä lounaaseen sijainneet puuesiintymät yhteen.

Piirros 13

C-linjalla maasto kohoaa jyrkästi. Rakennuksen n:o 7 kohdalla savi muuttui kovaksi kerrokselliseksi hiesuksi, jonka yläraja tasolla + 130-140 cm kaivannon pohjatasosta ylöspäin. Viistoja keltaisia raitoja oli 2-10 cm välein harmahtavan ja ruskehtavan hiesun seassa. Koskemattoman hiesukerroksen päällä oli 90-120 cm täyttemaata (hiekkaa, kiviä, hiukan tiiltä). N. 3,5 m ennen rakennuksen n:o 7 itäpäätä hiesun ja täyttemaan rajalla oli hiiltynyt halko.

Piirros 13

Rakennuksen n:o 7 itäpään kohdalla hiesun ja täyttemaan rajalla n. tasolla +86,00 (+85,90), 100-110 cm maanpinnan alapuolella oli kaivannon poikki 160 cm pitkä 5 cm paksu tummanruskea lahopuukerros. Se oli kaivannon levyinen (n. 1 m) ja ulottui kaivannon kummassakin laidassa n. 5 cm maan sisään. Puuaines oli niin lahoa, että syitä oli mahdotonta nähdä selvästi. Mahdollisesti ne ovat olleet poikittaisia. Puun sisältä löytyi vanhan pullon palasia sekä runsaasti luita. Kaivannon kaakkoislaidassa lahopuun alkupäässä oli muutamia suuria luonnonkiviä kahdessa kerroksessa syvältä koskemattoman maan sisältä lähes pintaan saakka.

Valokuvat

3006 ja 3007

Välittömästi lahopuukerroksen jälkeen kerroksellinen hiesu loppui ja alkoi moreeni, joka ulottui pohjatasosta pintaan saakka. N. 5 m moreenin alkukohdasta eteenpäin kaivannon pohjatasossa ja siitä ylöspäin oli n. 1-2 m paksuinen vyöhyke, jonka kohdalla maaperässä runsaasti hematitiittia ja rikkiä sekä paikoitellen hiukan kvartssia. Muutamia metrejä ennen kaivannon kaartumiskohtaa oli 140 cm maanpinnan alapuolella kaivannon poikki n. 150 cm pitkä ja 60 cm korkea tiivis kivirykelmä, jossa melko pienten kivien (suurimmat 20 x 20 cm) välissä palamisen merkkejä. Mitään ihmisen jättämiä jälkiä ei kuitenkaan ollut.

Moreeni jatkui edelleen melkein pintaan saakka ja siinä oli tiheet kerrokset. Vähän ennen harjun lakea kaivannon koillis-kaakkoisuunta muuttui pohjois-eteläsuunnaksi. Taitekohdassa pohjataso oli n. +83,90 ja pintataso n. +87,50. N. 1 m maanpinnan alapuolella oli lahopuun kappale, jonka päät näyttivät kirveellä veistetyiltä.

Sen sisällä oli taottu rautanaula. Harjun laella kaivannon syvyys oli n. 4 m. Sen pohjataso oli +84,00 ja pintataso +88,20. Moreenin päällä oli arviolta 50-80 cm kerroksellista hiesua, sen päällä pinnassa n. 50-80 cm täytemaata (hietaa ja hiesua). Rakennuksen n:o 8 itäkulman kohdalla oli parin metrin syvyydessä vanha putki ja sen yläpuolella täytemaata. Sen jälkeen pinnassa moreenin päällä oli 10-20 cm täytemaata.

C-linjan loppupää muuttui suunnilleen rantaviivan suuntaiseksi kohdassa, jossa maan pinta oli tasolla +87,20. Maasto on kyseisellä kohdalla muovattu penkereeksi. Koskemattoman hiesun yläraja oli aluksi n. tasolla +84,70 - 84,90, sen päällä oli n. 1,5 m multatäytemaata, jonka seassa tiiltä. Pari metriä taitekohdan jälkeen täytemaassa oli pystyasennossa hirrenpää, jonka puuainees lahoa. Pari metriä myöhemmin hiesun ja täytemaan rajalla oli muutama metri puuhiiltä ja luita.

Valokuva 3008

Puuhiilen jälkeen koskemattoman saven yläraja oli n. tasolla +85,20 - 85,50. Täytemaassa oli erilaisia kerrostumia; alimmaisena oli tumma savikerros, jonka seassa paikoitellen hieman laho puuta, sen yläpuolella 10-20 cm paksu laastikerros ym. epämääräisiä savi- ja multakerroksia, Suunnilleen 20 m taitekohdan jälkeen oli kaivannon rannanpuoleisessa reunassa pohjasta pintaan saakka nelikulmainen betoninen likakaivo, jonka sisältä täytemaasta löytyi fajanssia (ainakin yksi niistä Arabian). Likakaivon leveys oli sisäpuolelta mitattuna 165 cm. Sementin seassa oli hiekkaa ja hakattuja tiilenkappaleita (keskimäärin 4 x 2 cm).

Näytepala linnan tiilivarastossa

Vähän matkaa nelikulmaisesta likakaivosta pohjoiseen kaivannon keskellä oli lieriön muotoinen likakaivo, joka ulottui kaivannon pohjatason alapuolelle. Sen sisällä oli eri muotoisia pieniä lasipulloja sekä runsaasti fajanssia. Erään kulhon pohjassa oli signeeraus, jonka heikosti säilynyt teksti ilmeisesti venäläinen.

C-linjan loppumetrioiden kohdalla koskemattoman maan yläraja oli tasolla +84,70 - +85,00. Sen yläpuolella oli 120-130 cm paksu savitäyte, jonka seassa soraa ja tiiltä, paikoitellen lahoa puuta ja eräissä kohdassa kalkkilaastia.

C-linjan itäinen haarautuma rak. n:o 10 takana

Piirros 15

Mäen laella C.linjasta haarautui n. 35 m pitkä itä-länsisuuntainen kaivanto, joka päättyi rak. n:o 10 takana sen puolivälissä. Haarautuman alkupäässä mäen laella oli rautapitoista moreenia, jonka yläraja n. tasolla +87,90 ja sen päällä 35 cm täytemaata. Täytemaakerros muuttui edettäessä itään päin paksummaksi. Moreenin alta tuli edempänä esiin hiesusavi. Vähitellen moreeni loppui kokonaan. Arviolta 4 m päässä alkupisteestä täytemaan paksuus oli 50-60 cm, sen alla oli moreenia 120 cm paksuna kerroksena, alimmaisena kova kiinteä hiesusavi, jonka seassa ruosteläikkiä. Täytemaan ja moreenin rajalla oli kyseisessä kohdassa kaivannon molemmissa reunoissa muutaman kymmenen cm:n pituinen 10 cm paksu kulttuurimaaesiintymä, jonka seassa lahoppua; suunnilleen 7 m alkupisteestä 1 m:n välimatkan päässä toisistaan oli koskemattoman maan ja täytemaan rajalla kaivannon eteläreunassa lahoppun jälkiä ja hiukan kalkkilaastia, joka oli kellertävää ja erittäin hienorakeista. Puusyyt olivat kaivantoon nähden poikittain. Puu-esiintymien alapuolella kerroksellinen hiesu.

Suunnilleen rak. n:o 10:n pohjoiskulman kohdalla kaivannon eteläreunassa oli suuria lohkokiviä ja välittömästi niiden länsipuolella lähellä pintaa lahoppua, jonka syyt poikittain kaivantoon nähden. Eräissä lohkokivissä oli n. 10 cm pitkät epäsäännölliset poran jäljet. Lohkokivien itäpuolella oli n. 50 cm pitkä tiilimurskakerros; kaivannon pohjoisreunassa oli vastaavalla kohdalla 70 cm maanpinnan alapuolella n. tasolla +87,30 tiilimurskakerros. Myös eteläreunassa lohkokivien itäpuolella oli lyhyt tiilimurskakerros. Tiilimurskan itäpuolella alkoi kaivannon molemmissa reunoissa tumma kerros, joka 1 m myöhemmin muuttui hiilikerrokseksi; se sijaitsi 60-70 cm maanpinnan alapuolella. Kerroksen paksuus oli kaivannon etelälaidassa 10-20 cm, pohjoislaidassa se oli ohuempi. Hiilikerroksen alla oli 10-15 cm paksu laastikerros; laasti oli erittäin hienorakeista, kellertävää kalkkilaastia. Hiilikerroksesta löytyi kaksi liitupiipun varren kappaletta sekä vihreää kuplaista vanhaa lasia. Hiilen ja laastin alapuolella koskematon hiesusavi, joka oli läikällistä, paikoitellen kerroksellista. 3,5 m päässä lohkokivistä oli jälleen kaivannon etelälaidassa suuri lohkokivi, jonka itäpuolella hiilikerros jatkui n. 2,5 m

Valokuva 3009

90 cm maanpinnan alapuolella. Kaivannon pohjoisreunassa hiilikerrosta vain paikoitellen tumman maakerroksen seassa. Hiilikerroksen pinnassa oli paikoitellen laastia ja lahopuuta (poikittaissyyt). Hiilikerrokset jatkuivat ainakin 10 cm syvälle kaivannon reunojen sisään. Hiilikerroksen päätyttyä samalla tasolla oli epämääräinen kulttuurimaakerros kaivannon loppuun saakka. Koskemattoman hiesun yläraja oli 20-40 cm pohjatason yläpuolella n. tasolla +85,00 - 83,40. Kaivannon itäpäässä oli kulttuurimaan seassa paikoitellen 80-110 cm maanpinnan alapuolella tasolla +83,35 - +83,65 epämääräistä lahopuuta ja vaaleankellertävää kalkkilaastia. Kaivannon päättekohdassa oli vanha putki.

C-linjan haarautuma etelään

Tutkimuspiir.,
pohja

C-linjasta haarautui rakennuksen n:o 7 kohdalla kaivanto, jonka 26 m pitkä alkupää oli pohjois-eteläsuuntainen ja 22 m pitkä loppupää länsi-itäsuuntainen. Kaivantoa ei ole merkitty alkuperäiseen suunnittelupiirrokseen.

Kaivannon alkupäässä pinnassa oli täytesavea jonka seassa tiilimurskaa ja pieniä kiviä. Sen alapuolella oli 40-50 cm paksu epä-määräinen kerros tummaa savea. Koskemattoman kiinteän hiesusaven yläraja oli 90 cm maanpinnan alapuolella. Täyttemaan ja luonnonsaven rajalla oli luita, lahopuun ja hiilen paloja, rautanauvoja, fajanssia, saviruukun kappaleita, paksua vanhaa ikkunalasia (?).

Piirros 16

9 m alkukohdasta etelään kaivannon itäreunassa alkoi 5-10 cm paksu rautakerros. Se ei jatkunut kaivannon reunan sisään. Län-
sireunassa rautakerros alkoi 150 cm etelämpänä ja se jatkui 130 cm kaivannon reunan sisäpuolelle. Kerroksen pituus oli 12 m ja se sijaitsi 50-65 cm maanpinnan alapuolella. Rauta oli tiiviinä ja sen seassa oli runsaasti pieniä rautanauvoja, joiden pituus vaihteli 1,5 cm:stä muutamaan cm:in. Paikoitellen raudan seassa oli myös hiukan hiiltä ja pieniä kiviä. Löytyi myös kaksi liitupiipun varren palaa.

Tutkimuspiir.,
leikkaus J-J₁
Valokuva 26

Piirros 16

Rautakerroksen alapuolella oli täyttemaata (sora, savea), sen alla tumma savikerros; tumman kerroksen alapuolella oli paikoitellen mustaksi lahonnutta puuta, jonka syyt viistosti kaivannon poikki (suunnilleen luoteis-kaakkosuuntaiset). 105-120 cm maanpinnan alapuolella alkoi luonnonsavi. Rautakerroksen eteläpuolella tumma savi sekoittui ruokamultakerrokseen; kerroksen paksuus vaihteli n. 20-40 cm. Musta kerros päättyi kaivannon taitekohdassa. Kaivannon itä-länsisuuntaisessa osassa oli siellä täällä tummunutta lahoppua 50-125 cm maanpinnan alapuolella. Puesiintymät loppuivat 450 cm ennen kaivannon päätekohtaa. Päätepisteessä oli 70 cm maanpinnan alapuolella pystyssä puupalkki, joka melko tuoretta puuta. Loppupäässä oli pohjaan saakka täytesavea.

Valokuva 3011

YHTEENVETO

Maasto

Kaivausselostuksessa mainittiin B-linjan rannanpuoleisella jaksolla esiintyneet maan pintaan saakka ulottuneet suuret lohkokivet, jotka Knut Draken arvelun mukaan mahdollisesti ovat vanhan rantavallin jäännöksiä. ¹ Vallin rakentamisajankohdasta ei kuitenkaan voi sanoa muuta, kuin että se on veden pinnan laskemista edeltävältä ajalta. Sen koillispuolelta, siis rannan puolelta, löytyi rak. n:o 17 luota rakennusjätteitä sekä hirsinen likakaivo (?) ja venäläinen likakaivon kansi, joitten täytyy olla peräisin vedenpinnan laskemisen jälkeiseltä ajalta. Muuten B-linjan rannanpuoleisessa osassa luoteispäässä oli pohjaan saakka täytesavea, kaakkoispäässä n. tasolle +82,00 - +82,16 luonnonsavea ja sen päällä pintaan saakka täytesavea. Mahdollisen kivivallin jäännöksen lounaispuolella oli kaivannon loppupäässä maanpintaan saakka lyhyt pätkä kerroksellista savea; todennäköisesti rantaviiva on kulkenut ko. kohdassa vedenpinnan ollessa korkeimmillaan. B-linjan päatekohdassa kasarmin pihan kaakkoispäässä on laaja koskematon savialue, joka ilmeisesti on Schroderuksen karttaan merkityn suon tai lammikon jäännös.

Kartta 22:1/13

Piirros 17,
kasarmialueen
pohjakaava ja
mahd. entinen
rantaviiva

Nykyisen kasarmialueen maasto näyttää siis jonkin verran poikkeavan vanhankaupungin aikaisesta maastosta. Veden pinta on ilmeisesti korkeimmillaan ollessaan ulottunut n. 50 m nykyisestä rantaviivasta lounaaseen. Vanajaveden pinta tosin kohoaa jatkuvasti maan kallistumisen vuoksi, mutta v. 1819-26 veden pintaa laskettiin 3 m. ²

Pumppaamon kohdalla B-linjalla kulttuurikerrokset olivat mahdollisesti kansalaissodan aikaisesta ampumahaudasta peräisin. Liitupii pun varren palat saattavat olla satunnaisesti joutuneet alimpaan

1 Knut Drake

2 Aikaisemmasta maastosta tarkemmin Leo Aario, Hämeenlinnan seudun geologisesta kehityksestä; Hämeenlinna, luontoa ja elämää s. 9-31 (1938) sekä Viljo Mikkola, maaston rekonstruktio vuoteen 1250, Vanhakaupunki ja linna, 1966.

kulttuurimaakerrokseen, jonka muut löydöt kiistattomasti melko uusia. B-linjan rannanpuoleisen maaston perusteella voi päätellä, että ko. kohta on ennen Vanajaveden pinnan laskemista ollut veden alla. Pumppaamosta ylöspäin B-linjan maasto oli kaivannon pohjatasoon saakka enimmäkseen jo aikaisemmin kaivettu.

C-linjan maasto oli suureksi osaksi koskematon. Vain rinteestä mäen lounaispuolelta löytyi kahdesta kohdasta lahopuuta, kun sen sijaan mäen laella maasto oli lähes pintaan saakka täysin koskematonta lukuunottamatta kohtaa rak. n:o 8 itäkulmassa, jossa oli aikaisemmin suoritettu vesijohtokaivauksia. C-linjan viimeiset 50 m mäen rannanpuoleisessa reunassa on muokattu penkereeksi. Koskemattoman maan pinta oli sen kohdalla 120-130 cm alempana.

Vanhojen karttojen mukaan vanhankaupungin rakennukset päättyivät välittömästi mäen kaakkoislaidassa ennen sen lakea. Eräitten karttojen mukaan luoteisin l. kolmas poikkikatu sijaitsi n. 550 kyynärän (= n. 330 m) päässä päälinnasta. Schroderuksen kartan mukaan kaupungin luoteisin l. viides poikkikatu oli n. 610 kyynärän (= n. 366 m) päässä päälinnasta. C-linjan etäisyys päälinnasta on harjun lakikohdassa rak. n:o 8 itäkulmasta mitattuna n. 375 m ja taitekohdasta rak. n:o 10 länsikulmasta n. 365 m. (Kaikki mitat epätarkkoja.) On käsitettävää, että mäen laelta ei C-linjan kohdalta löytynyt mitään, koska se vanhankaupungin aikana on jäänyt jokseenkin koskemattomaksi alueeksi. Kaivaukset eivät ulottuneet niemen pohjoiskärkeen, missä kirkko ja hautausmaa sijaitsivat.

Kartat 22:2/5
ja 22:2/8
Kartta 22:1/13

Kartta 22:2/12

Schroderuksen kartasta v. 1762 tehdyn kopion mukaan kaupungin rakennusten luoteisraja oli n. 670 kyynärän l. n. 402 m etäisyydellä päälinnasta (mitat epätarkkoja). Kyseinen kartta poikkeaa kuitenkin myös muuten alkuperäisestä siinä määrin, että on syytä pitää sitä epäluotettavana.

C-linjan molemmat haarautumat ulottuivat alueelle, joka todennäköisesti oli käytössä vanhankaupungin aikana.

Kiinteitä löytöjä:

Kaivetun alueen löytöjen vähyys selittyy ainakin osittain siten,

että kasarmialueella on jo aikaisemmin suoritettu kaivauksia viemäreitä, vesijohtoja ja lämpökanavia varten. Niiden yhteydessä mahdollisesti tallella olleet jäännökset ovat tuhoutuneet. Näin oli tapahtunut erityisesti B-linjalla kohdassa, jossa se ylittää vanhankaupungin alueen rak. n:o 11 takana.

Piirros 17

Löytyneitten puukerrostojen ja -rakennelmien iän voi puun lahonneisuuden perusteella sanoa vaihtelevan suuresti; nuorimmat niistä ovat jokseenkin varmasti tältä vuosisadalta, vanhimmat ovat todennäköisesti peräisin viimeistään venäjänvallan alusta, ts. 1800-luvun alkupuolelta, muutamat löydöt mahdollisesti kuitenkin liittyvät vanhaankaupunkiin. Löytösyvyyden perusteella ei voi tehdä varmoja johtopäätöksiä, koska näyttää siltä, että monin paikoin kasarmi-alueen maastoa on muutettu ja tasoitettu tuomalla paikalle täytemaata. Kasarmin pihan kaakkoispäässä näytti siltä, että maastoa on tasoitettu poistamalla maata pinnasta. B-linjalla rak. n:o 5 ja 4 välissä ja rak. n:o 4:n pohjoiskulman kohdalla sekä kahdessa eri kohdassa rak. n:o 2 ja 1 välissä A-linjalla lahoppuun sijainti melkein ko. rakennusten kyljessä kiinni antaa aiheen olettaa, että paikalla olleet mahdolliset rakennukset on rakennettu ennen kyseisiä tiilisiä kasarmirakennuksia. A-linjan loppupäässä olevan puukerroksen toinen pää näyttää lisäksi turmeltuneen rak. n:o 2 ja 1 alitse kulkevan holvatuun viemäriin rakentamisen yhteydessä. Panssariprikaatin perustiedotusaineiston mukaan rak. n:o 2, 4 ja 5 ovat valmistuneet 1857, rak. n:o 1 1890-luvulla,¹ joten kyseisten lahoppuukerrostojen täytyy olla ajalta ennen v. 1857.

Toisaalta mainitun lähteen ja Lindeqvistin mukaan venäläinen sotaväki sai käyttönsä maata vanhan kaupungin alueelta vasta 1840-luvun puolivälissä, ja ensimmäiset kasarmirakennukset rakennettiin 1848-51.² Jos ko. lahoppuukerrokset olisivat venäläisten kasarmirakennusten jäännöksiä, ne täytyisi ajoittaa välille 1848-57, mikä tuntuu epätodennäköisen lyhyeltä ajalta. Erään v. 1842 peräisin olevan kartan mukaan vanhankaupungin lounaislaidassa oli pari vilje-

1 Panssariprikaatin perustiedotusaineisto, moniste, 1950-luvun lopulta tai 1960-luvun alusta.
2 Lindeqvist, Hämeenlinnan kaupungin historia III osa, Hämeenlinnan kaupungin historia v. 1809-75 (1930) s. 220-221.

lysmaihin liittyvää rakennusta (ladugårdsägor). Ko. puukerrokset saattavat olla peräisin 1800-luvun alun tai vanhankaupungin rakennuksista. Rak. n:o 4 ja 5 välisen puukerroksen pinnasta löytynyt ikkunalasi viittaa siihen, että paikalla olisi ollut asuinrakennus, jolloin tulisi kysymykseen vanhaankaupunkiin liittyvä rakennus paremmin kuin lato tai riihi. Kahden puukerroksen yläpuolelta löytyneet liitupiipun varren kappaleet eivät osoita rakennusten iästä muuta kuin että ne ovat peräisin ajalta ennen 1800-luvun puoliväliä. Varrenpalat saattavat olla myös satunnaisesti joutuneet täyttemaahan.

Myös C-linjan itäisen haarautuman kohdalla hiilikerros sekä lahopuu- ja laastiesiintymät olivat niin lähellä v. 1824 rakennettua taloa n:o 10¹, että voi olettaa paikalla sijainneen rakennuksen tuhoutuneen jo ennen n:o 10:n rakentamista. Hiilen sisältä löytyneet liitupiippujen varren kappaleet antavat aiheen ajoittaa ko. rakennuksen aikaan ennen 1800-luvun puoliväliä. Löytynyt lasi oli tekniseltä tasoltaan heikkoa ja ilmeisen vanhaa.

C-linjan etelään suuntautuvan haarautuman rautakerros (ilmeisesti pajan jäännös) ja tumma savikerros ovat löytöjen perusteella ajalta ennen viime vuosisadan puoliväliä. Lasi oli erittäin heikkotasoisista, paksua. Löytyi myös kaksi liitupiipun varren kappaletta. Vähäiset puiesiintymät kaivannon alkupäässä ja rautakerroksen alla olivat mustiksi lahonneita. Kaivannon loppupään puuesiintymien iästä on löytöjen puuttuessa vaikea sanoa mitään.

Rakennusten n:o 4 ja 11 välillä B-linjalla olleitten lahopuukatkelmien iästä on vaikea sanoa mitään. Niihin ei näyttänyt liittyvän mitään löytöjä. Puun lahonneisuuden perusteella ne saattaisivat olla suunnilleen samanikäisiä kuin useimmat mainituista lahopuukerroksista. On merkillepantavaa, että puiesiintymien yhteydessä ei löytynyt kivijalkaa, vaan ne sijaitsivat saven päällä. Lohkokiviä oli ainoastaan paikoitellen puun alla, ilmeisesti nurkkakohdissa.

1 Rakennusvuosi Panssariprikaatin tiedotusaineiston mukaan. Kansallismuseon rak.hist.arkiston kartoissa talo n:o 10 esiintyy ensimmäisen kerran kartassa vuodelta 1834 (kartta n:o 171). Talo n:o 10 on siis ajalta ennen varsinaisten kasarmien rakentamista.

Molemmat A-linjalta löytyneet, melko lähekkäin sijainneet (arviolta 12 m väli) puurakennelmat liittyvät ilmeisesti puolustuslaitteisiin. Ne saattaisivat olla jonkinlaisia ampumahautoja tms. Ne ovat puuaineksen ja sijaintikorkeuden perusteella selvästi erikäiset. Rak. n:o 2 ja 3 välillä sijainnut on huomattavasti vanhempi; se tuskin kuitenkaan liittyi vanhaankaupunkiin, koska on vaikea keksiä sille vanhaankaupunkiin liittyvää käyttötarkoitusta. Knut Draken arvelun mukaan konstruktio vaikuttaa liian monimutkaiselta ollakseen peräisin ruotsinvallan ajalta.¹

Uudempi puurakennelma rak. n:o 2 kohdalla oli täytetty esineistöllä, joka selvästi melko uutta. Fajanssi oli vaakunan perusteella tunnistettavissa venäläiseksi.

C-linjan alusta löytyneiden lahopuuesiintymien iästä on esineiden puuttuessa vaikea sanoa mitään varmaa.

A-linjan alkupäässä rak. n:o 6 kohdalla ollut kulttuurikerros oli Knut Draken arvelun mukaan mahdollisesti jäännös Ojoisista päin tulleesta tiestä.² Suunnilleen samalla kohdalla johti tie suon yli vanhaankaupunkiin. 1800-luvun karttojen mukaan kuitenkin suunnilleen samalla kohdalla oli käytössä tie ainakin vielä v. 1845.

Kansallismuseon
rak.hist.arkis-
to, kartta n:o
177 (v.1845)

Rakennusten n:o 1 ja 2 välinen ja niitten alle jatkuva viemäriholvi on täytynyt rakentaa viimeistään v. 1857, jolloin rak. N:o 2 valmistui. Rakennusmestari Airasmaan kertoman mukaan myös rak. n:o 1 alta löytyi samantapainen vanha viemäriholvi vesijohdon korjausten yhteydessä.³ Ne ilmeisesti liittyvät samaan viemärijärjestelmään. Sementin käytön perusteella ne on rakennettu aikaisintaan v. 1856.⁴

1 Knut Drake

2 Knut Drake

3 Rak.mest. Airasmaa

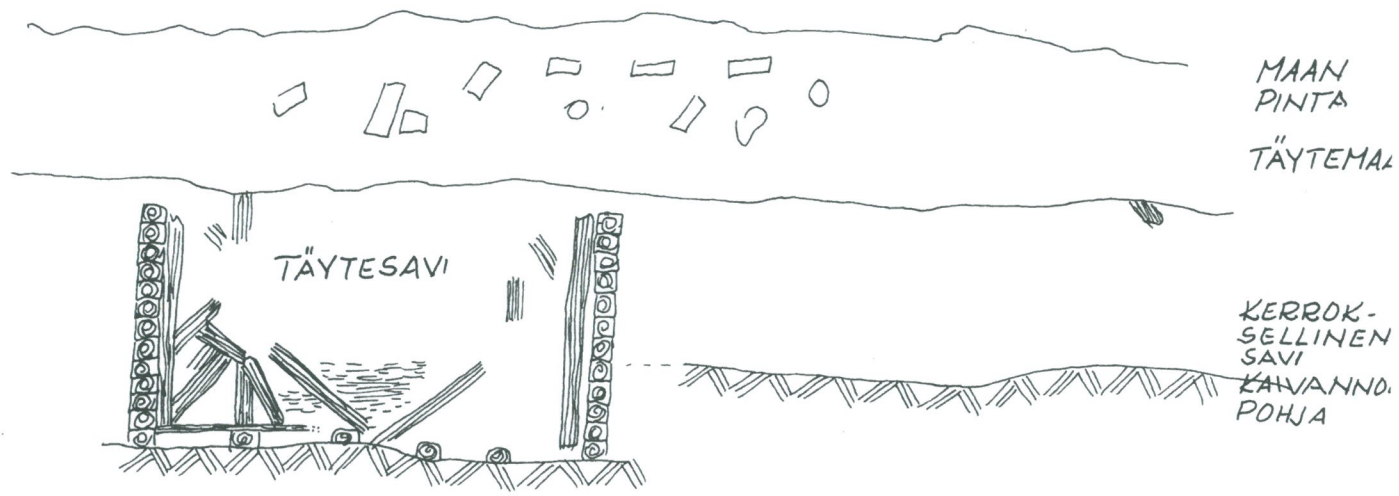
4 Otavan ison tietosanakirjan mukaan Venäjällä alettiin valmistaa sementtiä 1856, Suomessa 1870-luvulla.

A-LINJA
Piirros 1a

RAK. N:o 3 JA 2
VÄLISSÄ LEIKKAUS
KAIVANNON LONNAIN-
REUNASTA SEKA'
POHJA.

kaakko ←

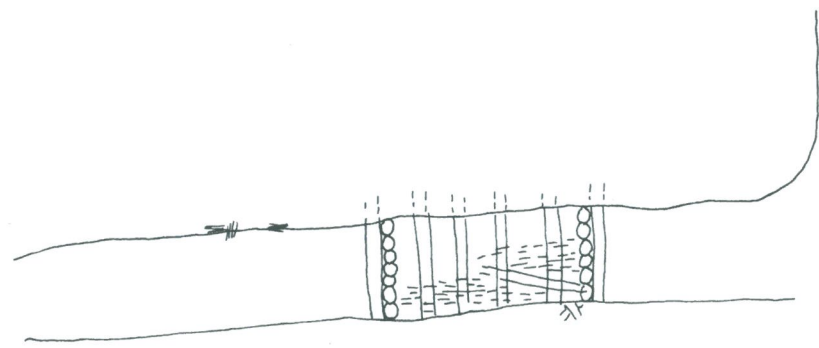
→ luode

MITTAKAAVA 1:50

← luode

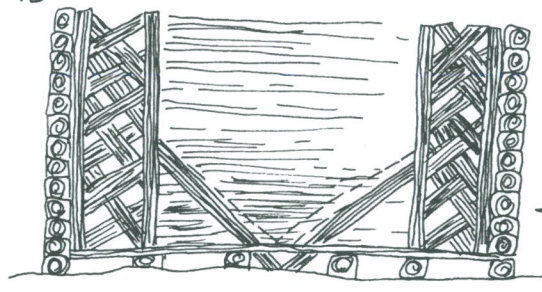
← A-linjan haaranautuma rak. no 3 ja 2 välissä.

→ kaakko

MITTAKAAVA 1:100

Piirros 1b

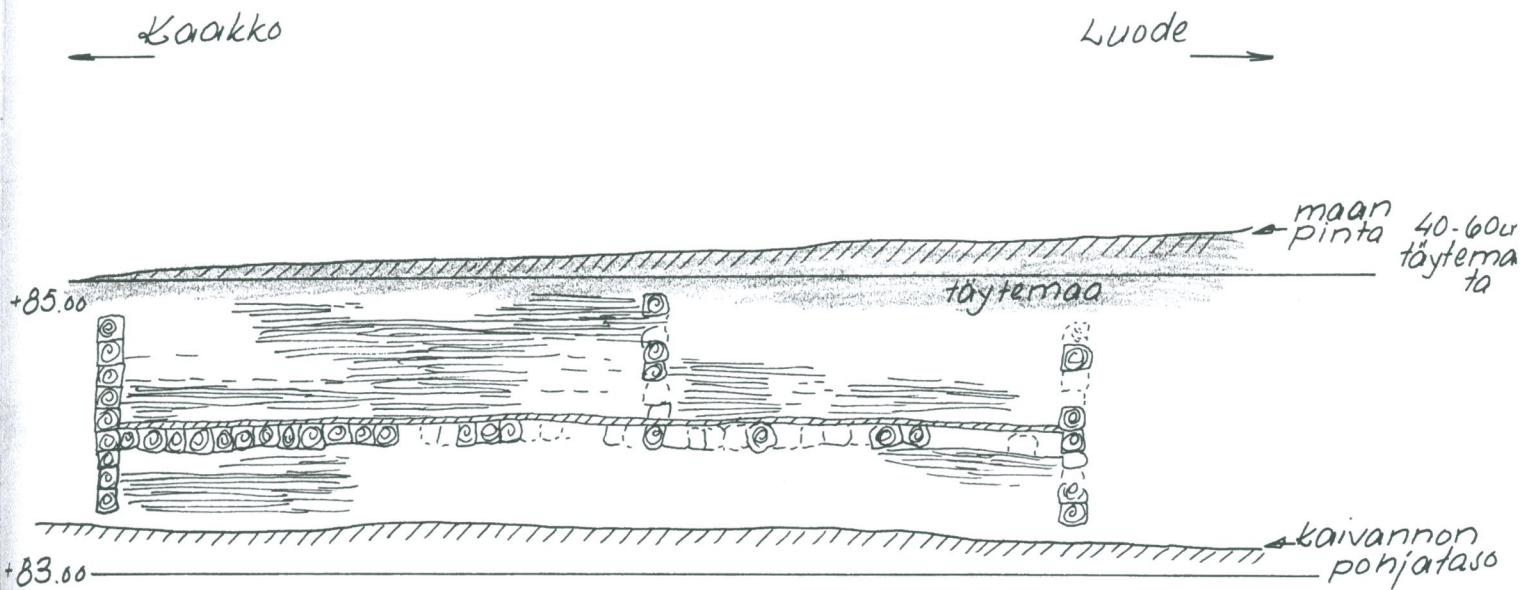
← VIISTOT POIKKIPUUT MAHDOLLISESTI PÄÄTYVÄT LAVAN PINTAAN (KATKOVIIVOILLA)

TODENNÄKÖINEN REKONSTRUKTIO (RAKENNELMAN PÄÄTY?)

Mittakaava 1:50
(epätarkka)

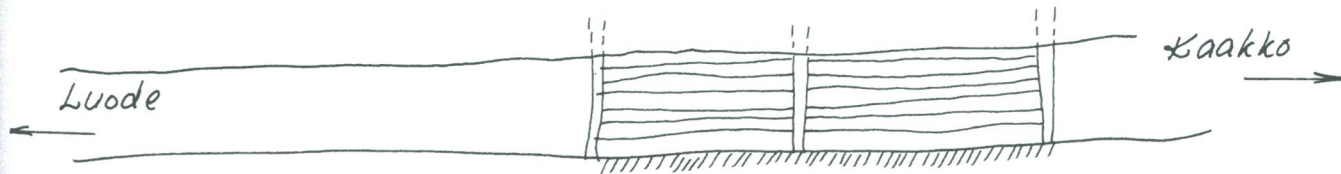
Piirros 2

RAKENNELMA RAK.
no 2 KOHDALLA.
PROFIILI KAIVANNON
LONNANREUNASTA.

Pohjakaava 1:100

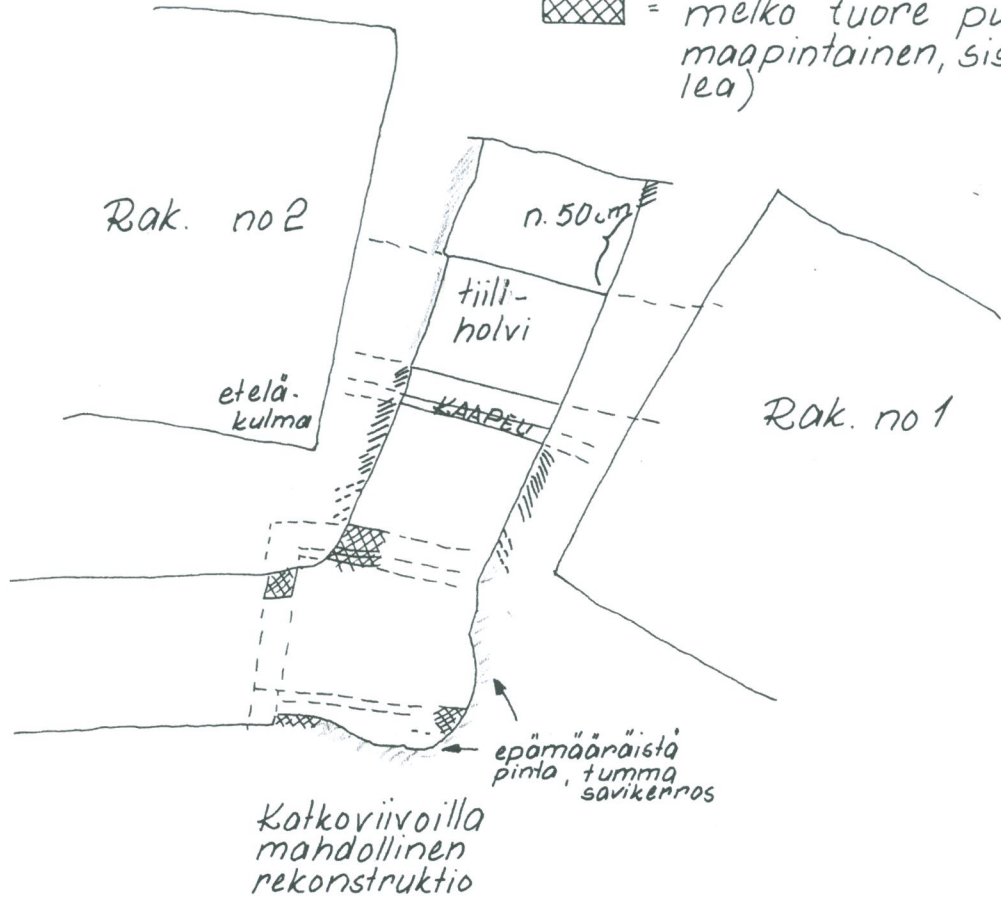
Rak. no 2

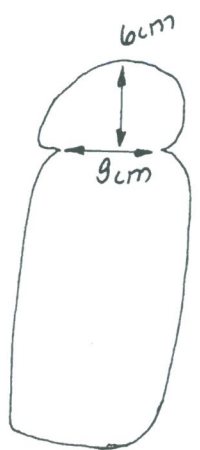
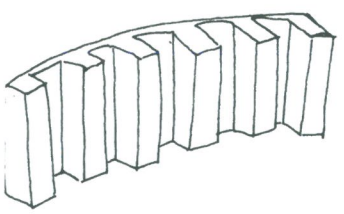
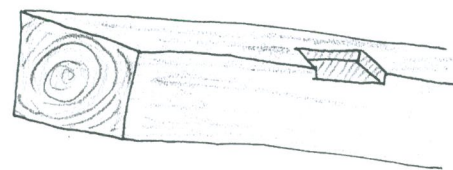
A-LINJAN
LOPPUPÄÄ
Pohjakaava 1

Piirros 4

 = lahopuu (tummanruskea)
 = melko tuore puu (harmaapintainen, sisältä vaalea)

tiiliholvi,
detalji

muototiili

A-linjan taitekohdasta muototiili sekä mäntyhirssi

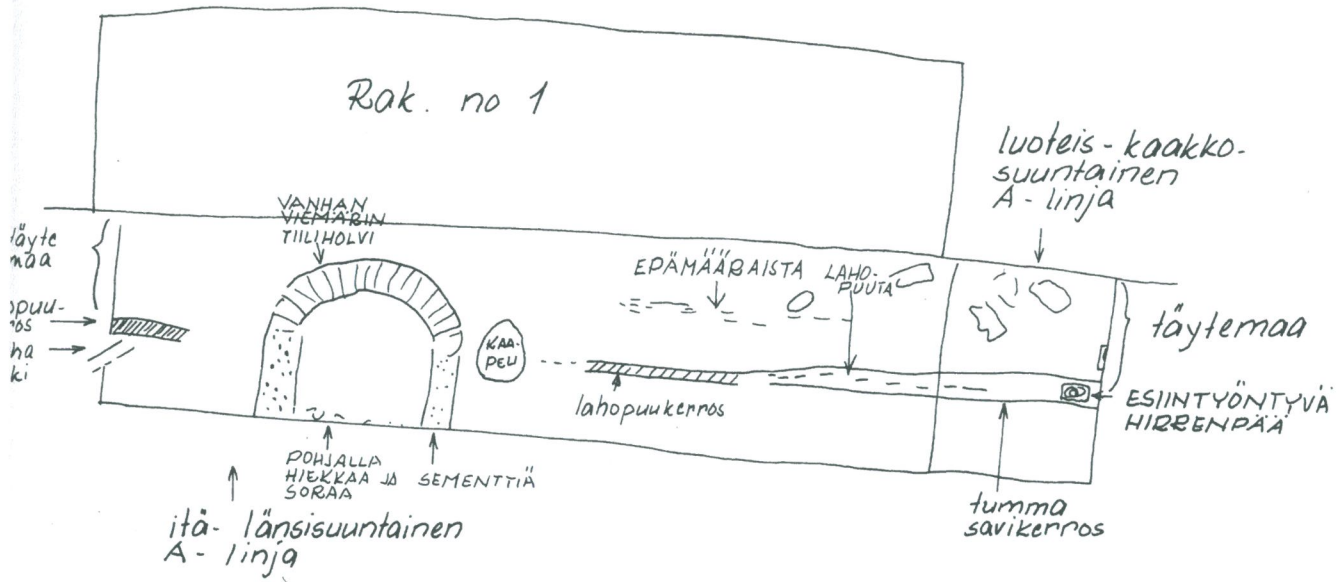
A-LINJA

KAIVANTO NÄHTYÄ KOLHISEEN
(ei mittakaavaa)

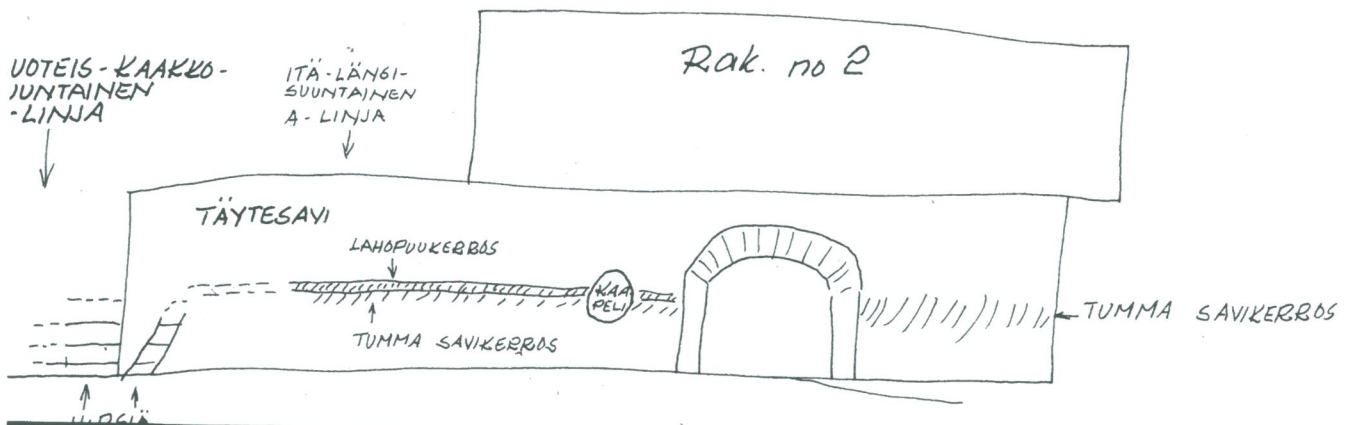
Piirros 3

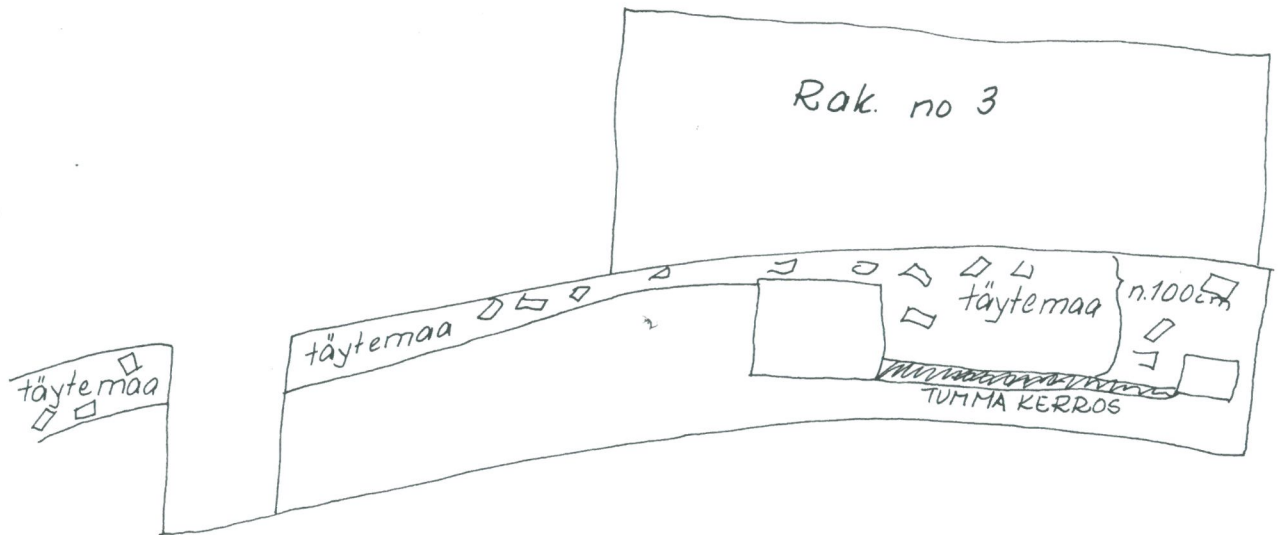
A-linjan loppupää
rak. no 1 ja 2 välissä
Piirros 5
kaivannon eteläreuna
(ei mittakaavaa)

Piirros 6
kaivannon
pohjoisreuna

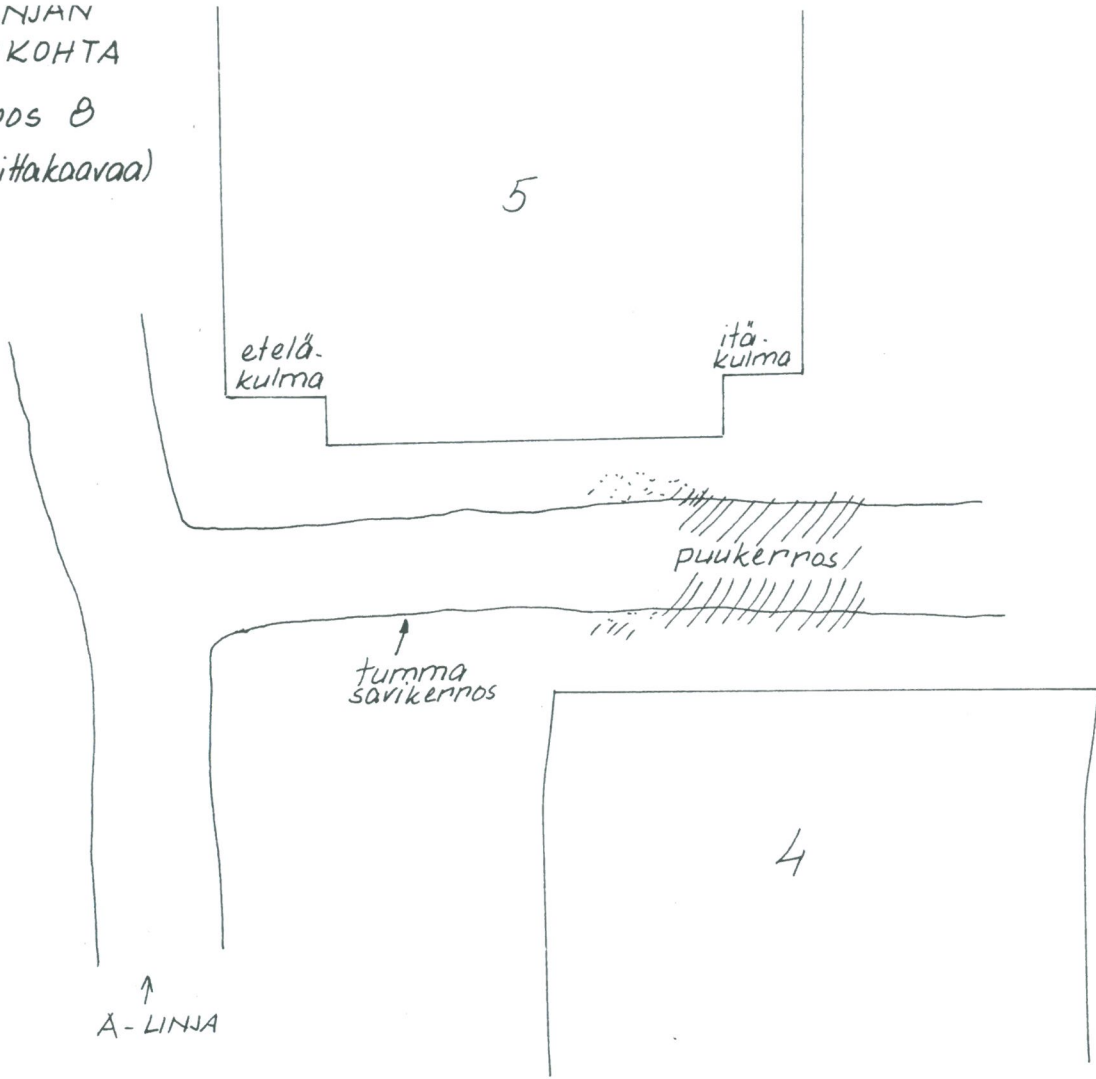

A-LINJA
HÄÄRÄTUMÄ
RAK. N° 2 ja 3
VÄLISÄ
Piirros 7
(ei mittakaavaa)

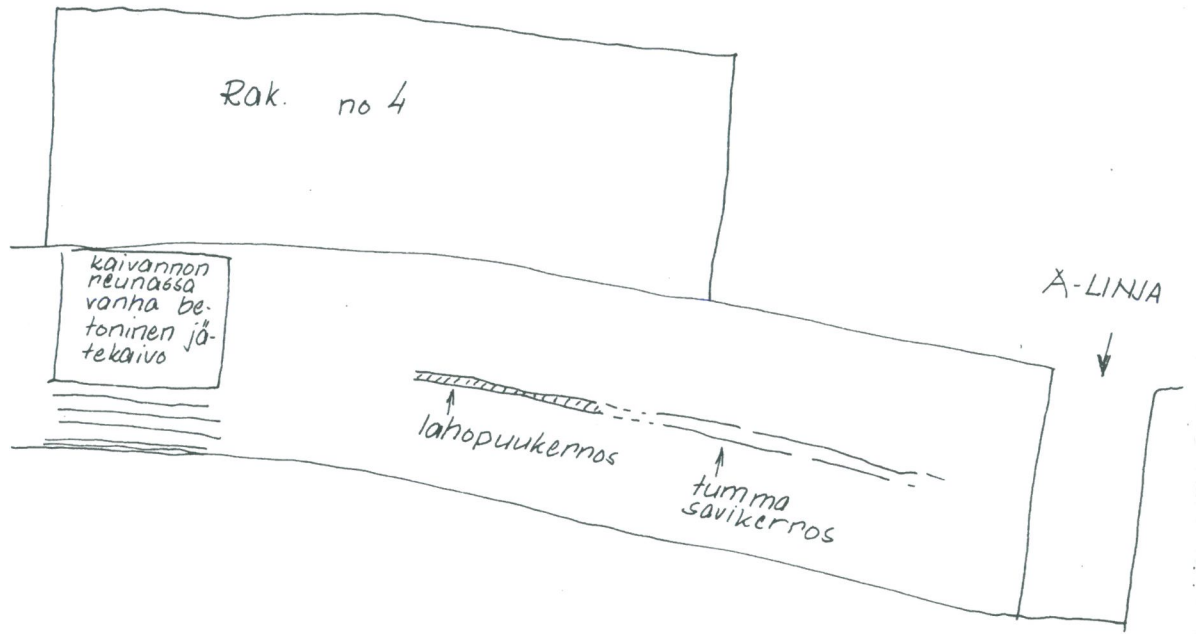
D-LINJAN
ALKUKOHTA

Piirros 8
(ei mittakaavaa)

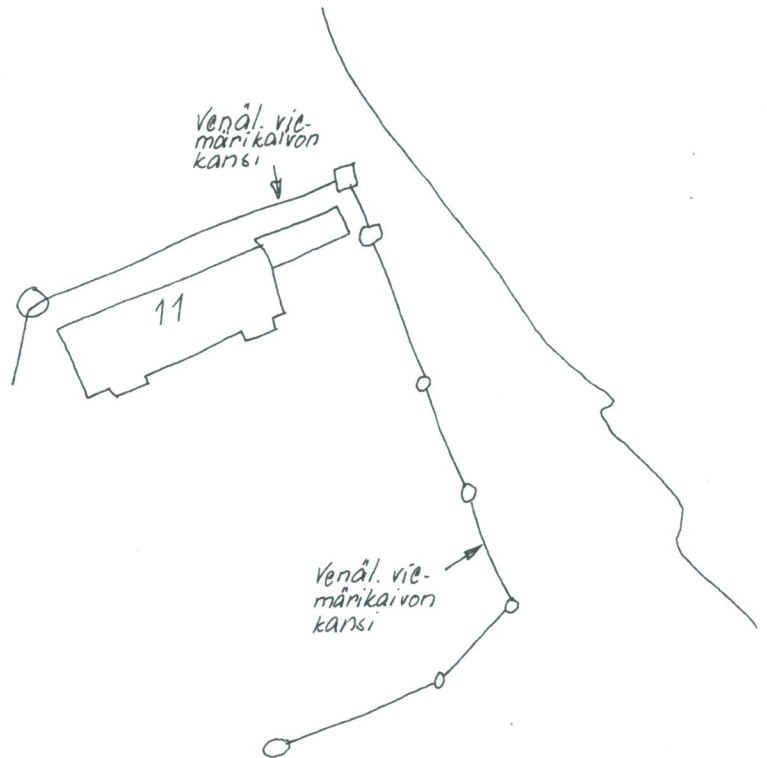
Piirros 9

Profiili kairavannon kaakkoisreunasta
(ei mittakaavaa)

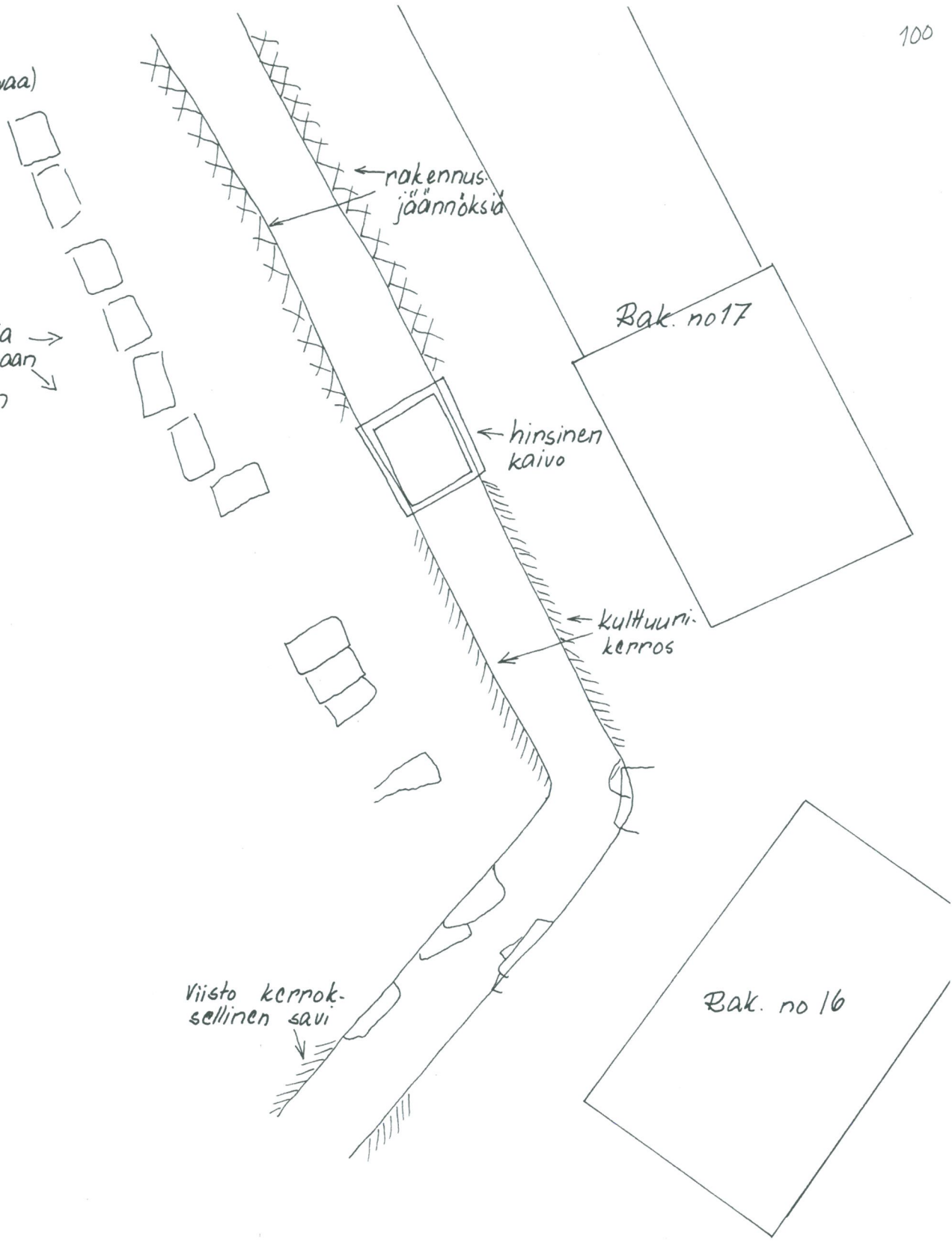

VENÄLÄINEN VIEMÄRINKANSI
(VANHAN LINNAN TIILI-
VARASTOSSA YKSI KPL)

B-LINJA
Piirros 11
(ei mittakaavaa)

lohkottuja
kiviä maan
pinnasta
alaspäin

rakennusjännöksiä

Bak. no 17

hirsinen kaivo

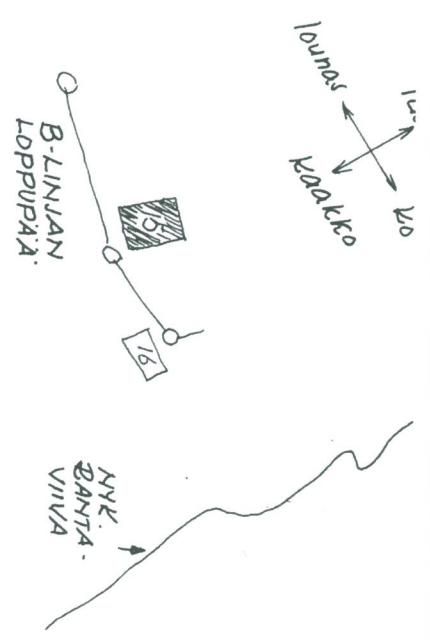
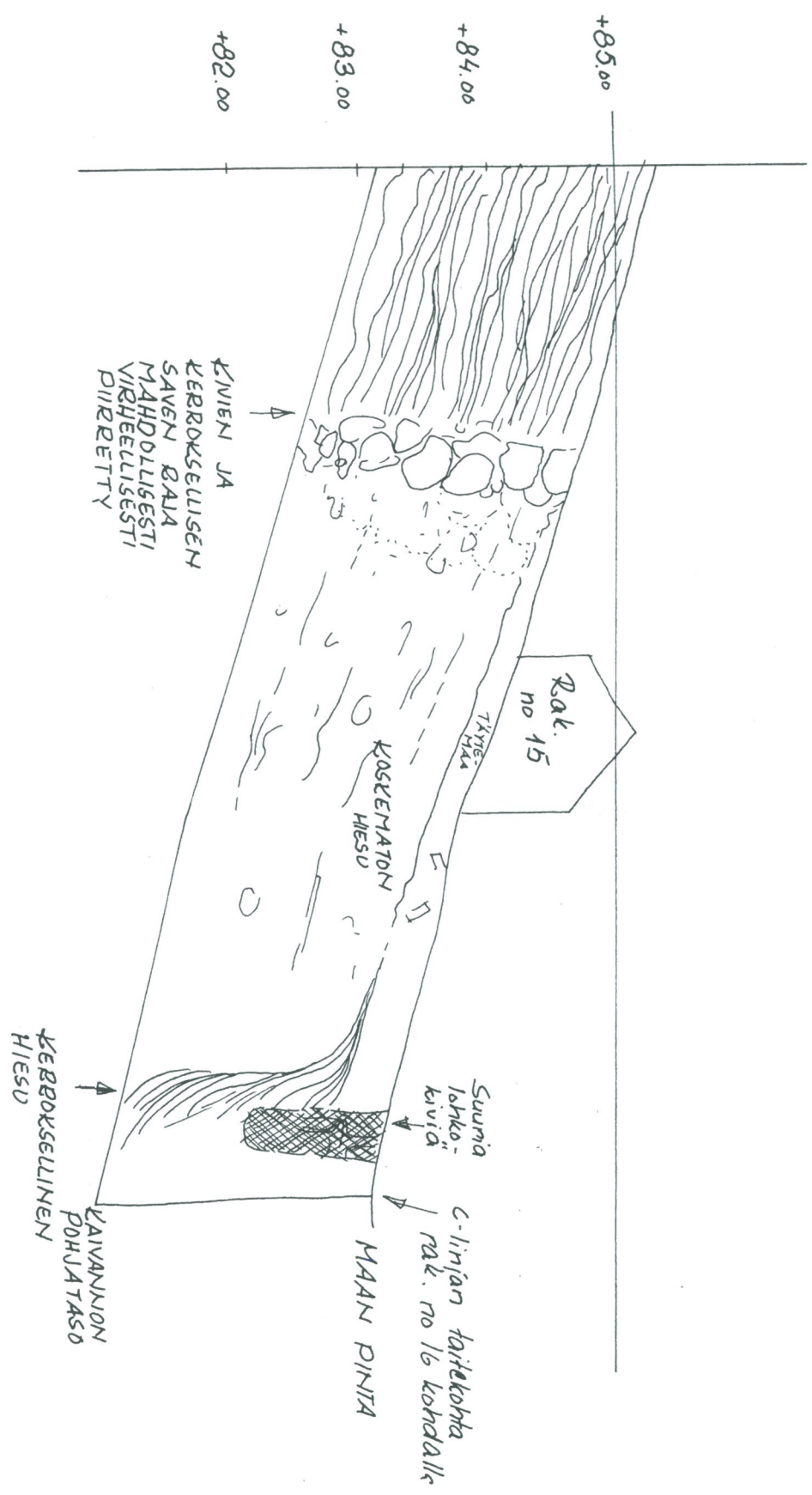
kulttuurikerros

viisto kerroksellinen savi

Bak. no 16

B-LINJAN LOPPUPÄÄ

Diirros 12
KAIVANNON LUOTEIS-
REUNA NAHTYNA
KAAKOSTA

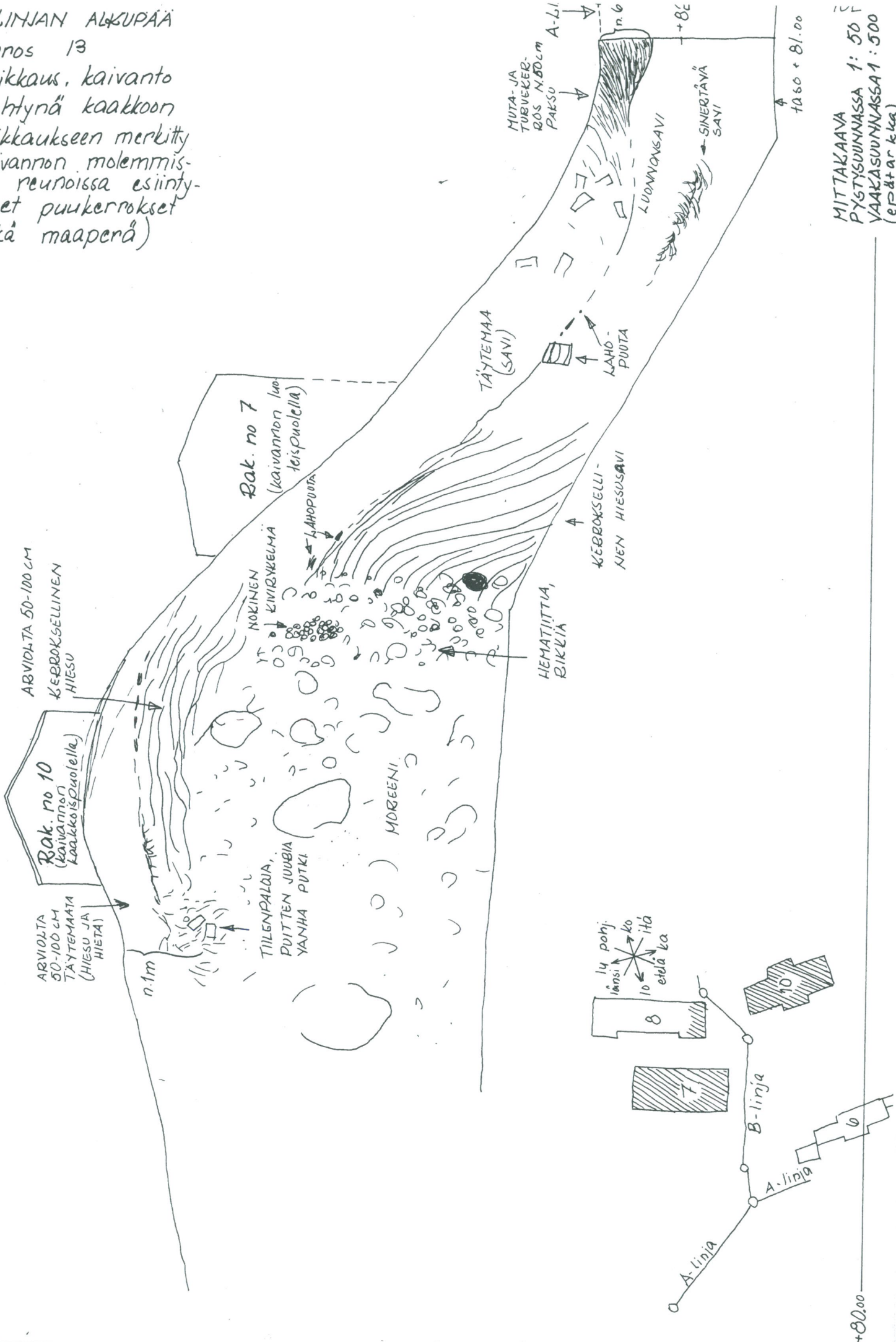

MITTAKAAVIA
PYSTYSUUNNASSA 1:5
VAAKASUUNNASSA 1:5

S-LINJAN ALKUPÄÄ

Diirros 13

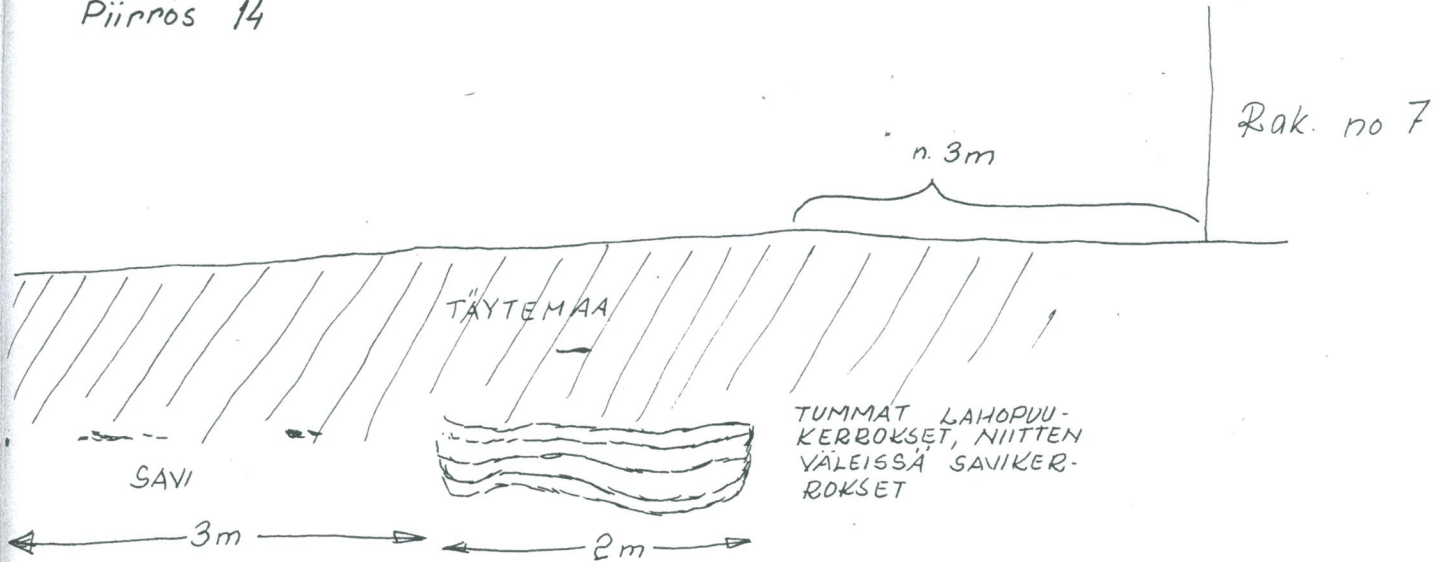
leikkauksen, kaivanto nähtynä kaakkoon leikkaukseen merkitty kaivannon molemmissa reunoissa esiintyvät puukerrokset sekä maaperä)

MITTAKAAVA
 PYSTYSUUNNASSA 1:50
 VAAKASUUNNASSA 1:500
 (erät ar kka)

+80.00

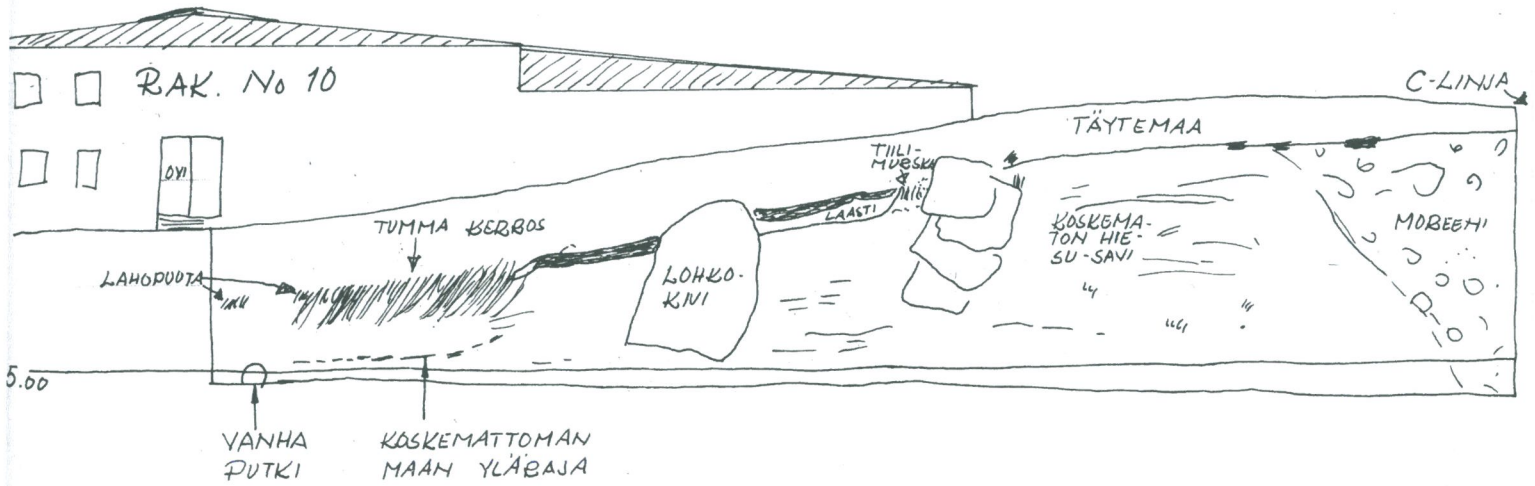
C-LINJA
KAIVANNON LUV-
TEISREUNA NÄH-
TYNÄ KAAKOSTA
MITTAKAAYA 1:50
Piirros 14

KAIVANNON
KAAKKOISREUNA
NÄHTYNÄ LUV-
TEESTA.

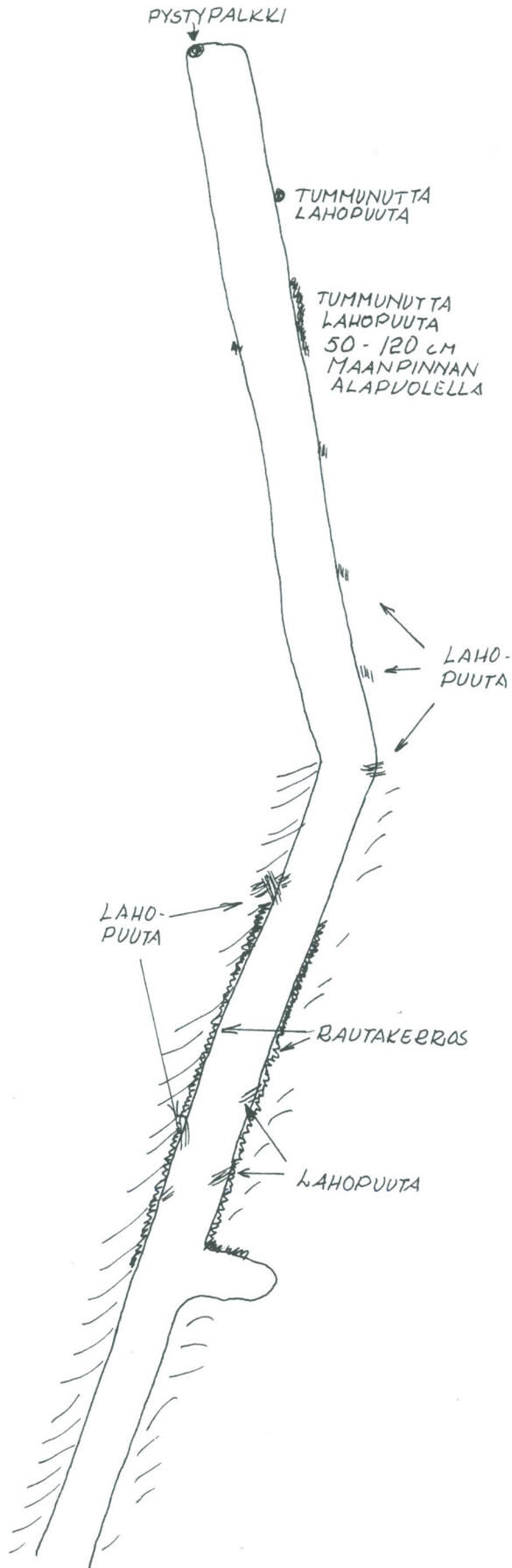

C-LINJAN ITÄINEN HAARAV-
TUMA RAK. No 10 TAKANA.
KAIVANNON ETELÄREUNA POH-
JOISESTA NÄHTYÄ,
Piirros 15

MITTAKAAYA
PYSTYSUUNNASSA 1:100
VAAKASUUNNASSA 1:200

C-LINJAN HAARAUTUMA
ETELÄÄN, POHJA
MITTAKAAVA 1:200
Piirros 16.

ILMALLINLINNAINA
 TALOMUSEO 1:2000
 Piirros 17
 PÖHJÄKAAVAAN ON LYUV-
 KYNÄLLÄ MERKITTY PUU-
 JA HIILIKERROKSET, JOTKA
 MAHDOLLISESTI LIITTYVÄT
 VANHAANKAUPUNKIIN.

Selitykset:

Rak.	1890- luvulla
1	1857
2	1857
3	1857
4	1857
5	1857
6	
7	
8	1852
9	
10	1824
11	1890- luvulla
12	
13	
14	1890- luvulla
15	
16	
17	

Tiedot Panssariprikaatin
 Perustiedotusaineistosta.

Huom.
 Rakennusten numerointi
 nykyään (2010) eri

